

SPRAVODAJCA

MESTSKÉHO MÚZEA V RAJCI

2012

**ČERVENÁ KOŽA
RAJČOVINA**

LOBODA (*Atriplex hastata* L.) – rastlina, ktorá sa používala pri farbení rajčoviny

**ČRIEPKY
Z KRONIKY RAJCA**
6. časť

**NENÁPADNÝ HMYZ
RAJECKEJ DOLINY**

**RAJECKÝ NÁREČOVÝ
SLOVNÍK**
6. časť

**BIBLIOGRAFIA DIPTEROLOGICKEJ
LITERATÚRY Z ÚZEMIA
RAJECKEJ DOLINY**

perlovec černicový (*Brenthis daphne* Denis & Schiffermüller, 1775)

perlovec krvavcový (*Brenthis ino* Rottemburg, 1775)

**DVA NOVÉ DRUHY PERLOVCOV
(*Nymphalidae*; *Brenthis*)
PRE RAJECKÚ DOLINU**

NENÁPADNÝ HMYZ RAJECKEJ DOLINY

Aj človek znaly problematiky v oblasti entomológie si dosť ťažko dokáže predstaviť skutočnosť, že hmotnosť hmyzu prevyšuje hmotnosť všetkých ľudí na celej zemi. Keďže to nie je až také evidentné, vyvstane otázka, kde sa teda nachádza to obrovské kvantum malých živočíchov. Na pomoc si zoberme napríklad obyčajné sitko na rezance s priemerom ôk cca 3 mm a skúsme preosiať trochu kompostu na záhrade alebo machu v lese alebo rozkladajúcej sa drevenej hmoty. Všade objavíme život – pavúkovcov, kôrovcov, a príslušníkov aj ďalších živočíšnych tried – hlavne však zástupcov hmyzu a z tých najčastejšie chrobákov, blanokridlovcov, rôznokridlovcov, ale aj príslušníkov iných radov.

Hlavne touto hore uvedenou metodikou preosievania bolo v období od júna 2011 do apríla 2012 opakovane preskúmané okolie Rajca na lokalitách:

1. Právý breh Rajčianky medzi Rajcom a obcou Kľače (N 49.1022, E 18.6455), s porastom jelší, vrb, odumierajúcich topoľov a prítomnosťou drevokazných húb, ktorý napriek svojej malej šírke a polohe vykazuje takmer pralesný charakter lokality.
2. Dolina Vojtová – hlavne okolie močiara s hustým porastom trstiny a machov pri starom lome s prítomnosťou rozkladajúceho sa smrekového a borovicového dreva (N 49.0893, E 18.6146).
3. Lesná časť Borošovec, nad obcou Kardošova Vieska (N 49.0523, E 18.5807), smrekový les s machom a rozkladajúcim sa drevom.
4. Dolina Porubská (N 49.0649, E 18.6960)

Príspevok sa zaoberá inventarizáciou etomofauny (prevažne z radu chrobákov – Coleoptera) získanej preosievaním organických substrátov z vybraných bližšie špecifikovaných lokalít Rajeckej doliny. Pre potreby určovania boli jednotlivé exempláre fotografované metodikou focus stacking. Je doplnený aj ukázkou makrofotografií prítomného hmyzu.

– pravý breh potoka s machovým porastom skál a nie veľmi starým tieľúcim listím.

5. Záhrady v meste Rajec (N 49.0859, E 18.6319) – kompost, drevo, stromové huby.
6. Ľavý breh Rajčianky v hornej časti mesta Rajec, listie a rastlinné odpady zo záhrad (N 49.0794, E 18.6345).
7. Dolina Rybná, brehy potoka so starými topoľmi a lieskami, spadným listím a porastmi machu (N 49.0300, E 18.6306).
8. Kamenná Poruba – stromové huby na topoľovom pni pri ceste (N 49.0971, E 18.6894).

Veľkosť hmyzej drobtiny získanej preosievaním sa pohybuje od desiatin milimetra do nejakého pol centimetra. Každý jeden exemplár bol vypreparovaný pod stereolupeou a nalepený na štítok na špendlíku. Najobťažnejšou časťou práce bolo púročovanie jednotlivých druhov navyše v tak širokom spektre zastúpenia taxonomických skupín, ktoré môže zvládnuť len väčšia skupina dosť fundovaných odborníkov, čo predstavuje ich hľadanie, posielanie materiálu a mesiace dlhé čakanie na výsledky.

Z toho dôvodu bol zvolený prácnejší, na druhej strane však jednoduchší a rýchlejší,

aj keď nie stopercentne účinný postup. Pri jednotlivých kusoch bolo potrebné nafotografovať celkový vzhľad vrátane aj potrebných detailov nie vždy rovnakých rozlišovacích znakov. Obrázky potom poslať na entomologické fórum¹⁾, blanokridlovcu dokonca priamo odborníkom na PŘF Univerzity Karlovi Praha²⁾ alebo do Národného múzea Praha³⁾ a dúfať, že niektorý z odborníkov bude ochotný a schopný jedince určiť len podľa obrázkov. Nie vždy sa to dá. V niektorých prípadoch je to možné dokonca len podľa vypreparovaných (takmer výhradne) samčích pohlavných orgánov. Podobnosť niektorých druhov, a teda zložitost' určovania je možné pozrieť v internetových atlasoch.⁴⁾ Na druhej strane – taká extrakcia pohlavných orgánov z tvorčka o veľkosti cca jeden milimeter bez jeho poškodenia sama o sebe je dosť problematická a vyžaduje dlhú prax. Na menej zložité určovanie boli použité tiež kľúče⁵⁾, prípadne iná dostupná literatúra.

Veľkosť opisovaných chrobáčikov je na takej úrovni, že z hľadiska detailov ich priame fotografovanie nepriehádza do úvahy. Dokonca aj klasická makrofotografia z dôvodu malej hĺbky ostrosti v tomto prípade zlyháva. Fotografovanie preto prebieha podľa len niekoľko málo rokov známej metodi-

					
Rugilus rufipes 5,3 mm 24 snímok	Gyrophana sp. 2,0 mm 15 snímok	Trechus pulchelus 2,9 mm 24 snímok	Mniophila muscorum 1,4 mm 73 snímok	Acalypta musci 2,5 mm 31 snímok	Callitula erythrogaster 1,6 mm 48 snímok
					
Trichopria sp. 1,5 mm 12 snímok	Pselaphidae 1,6 mm 73 snímok	Scydmaenidae Cephennium sp. 0,85 mm; 19 snímok	Brachysomus echinatus 3,0 mm 11 snímok	Protapion fulvipes 2,8 mm 45 snímok	hlava Philocthus guttula celková dĺžka chrobáka je 3,3 mm počet snímok 111

ky focus stacking – viď napríklad⁶⁾ – snímania objektu po vrstevniciach s konštantným manuálnym zaostrením objektívu. K tomu je potrebná celá aparátúra umožňujúca posuv objektu alebo fotoaparátu medzi jednotlivými zábermi v presných krokoch po 0,0005 – 0,05 mm. Pre jeden objekt sa takto vytvorí niekoľko desiatok fotografií, ktoré sa niektorým zo špecializovaných programov⁷⁾ skladajú do jednej výslednej snímky. Potom zvyčajne ešte nasleduje úprava jej kvality (najčastejšie kontrastu a ostrosti) v programe na spracovanie fotografií.

Na fotografovanie boli použité nie celkom vhodné zostavy – kompaktný aparát Panasonic DMC FZ100 s reverzným objektívom Pentacon auto 1.8/50, prípadne s mikroskopickým objektívom Meopta 6 x 0,15. Samozrejme, kto bude očakávať vyššiu kvalitu fotografií, musí si obstarat' zrkadlovku plus príslušnú optiku na fotografovanie extrémneho makra.

Ako už bolo vyššie povedané, aký substrát sa preosieva, podľa toho je aj zastúpený sortiment druhov hmyzu v preosevoch. Jedná sa o typických saprofágov – požíračov rozkladajúcej sa organickej hmoty živočíšneho a rastlinného pôvodu. Na rastlinných zvyškoch sa objavuje aj podhubie, ktorým sa živia mykofágovia, ale vyskytujú sa tu aj také druhy, ktoré predovšetkým prenasledujú larvy ostatného hmyzu aj iných malých živočíchov.

Ďalej je uvedený súpis presne určených druhov, alebo aspoň vyšších taxónov (rodov – označených skratkou sp.) Pri každom je udaná aj lokalita označená písmenom L s číslom 1 až 6 podľa hore uvedeného zoznamu. V zberoch sa objavil aj hmyz, ktorý sa zatiaľ bohužiaľ určiť nepodarilo.

COLEOPTERA (CHROBÁKY)

Anobiidae

Dorcatoma dresdensis (Herbst, 1792) – L1

Apionidae

Protapion fulvipes (Geoffroy, 1785) – L2
Protapion trifolii (Linnaeus, 1768) – L6

Carabidae

Bembidion varium (Olivier, 1795) – L5
Philochtus guttula (Fabricius, 1792) – L1
Syntomus truncatellus (Linnaeus, 1761) – L5
Trechus pulchellus (Putzeys, 1846) – L2

Cerylonidae

Cerylon histeroides (Fabricius, 1792) – L1

Ciidae

Cis micans (Fabricius, 1792) – L1
Ennearthron cornutum (Gyllenhal, 1827) – L5
Sulcacis affinis (Gyllenhal, 1827) – L5
Sulcacis fronticornis (Gyllenhal, 1827) – L1, L5

Coccinellidae

Scymnus ferrugatus (Moll, 1785) – L6

Cryptophagidae

Atomaria sp. – L2
Ephistemus globulus (Paykull, 1798) – L6

Cryptophagus sp. – L2

Curculionidae

Acalles fallax (Boheman 1844) – L1
Acalyptus carpini (Fabricius 1792) – L1, L6
Brachysomus echinatus (Bonsdorff, 1785) – L1
Dorytomus ictor (Herbst, 1795) – L1
Isochnus sequensi (Stierlin, 1894) – L6
Pelenomus quadrituberculatus (Fabricius, 1787) – L1
Sciaphilus asperatus (Bonsdorff, 1785) – L6
Trachodes hispidus (Linnaeus, 1758) – L1

Endomychidae

Endomychus coccineus (Linnaeus, 1758) – L1

Hydraenidae

Hydraena sp. – L1

Hydrophilidae

Helophorus sp. – L1

Chrysomelidae

Chaetocnema sp. – L2
Longitarsus sp. – L4
Mniophila muscorum (Koch, 1803) – L2, L3, L4
Phyllotreta sp. – L2
Sclerophaedon carniolicus (Germar, 1824) – L1

Latridiidae

Cartodere constricta (Gyllenhal, 1827) – L5
Enicmus sp. – L1
Stephostethus angusticollis (Gyllenhal, 1827) – L6

Leiodidae

Agathidium sp. – L1, L3
Catops sp. – L1

Mycetophagidae

Litarigus connexus (Fourcroy, 1785) – L5

Nitidulidae

Pocadius ferrugineus (Fabricius, 1775) – L3
Epurea distincta (Grimmer, 1841) – L1
Epurea variegata (Herbst, 1793) – L8

Pselaphidae

Bythinus securiger (Reichenbach, 1817) – L1
Plectophloeus fischeri (Aubé, 1833) – L3
Trimium brevicorne (Reichenbach, 1816) – L1

Ptiliidae

Nossidium pilosellum (Marsham, 1802) – L1

Scydmaenidae

Cephennium sp. – L3
Euconus pubicollis (Müller & Kunze, 1822) – L1, L5
Neuraphes angulatus (Müller et Kunze, 1822) – L1
Neuraphes elongatulus (Müller & Kunze, 1822) – L3
Pararaphes sp. – L7
Scydmaenus tarsatus (Müller & Kunze, 1822) – L6
Stenichnus scutellaris (Müller & Kunze, 1822) – L5

Staphilinidae

Agaricochara latissima (Stephens, 1832) – L1
Acrulia inflata (Gyllenhal, 1813) – L2
Anotylus rugosus ((Fabricius, 1775)) – L1
Atheta sp. – L1
Bolitochara obliqua (Erichson, 1837) – L1
Carpelimus elongatulus (Erichson, 1839) – L6
Cordalia obscura (Gravenhorst, 1802) – L6
Dasycerus sulcatus (Brongniart, 1800) – L2
Gabrius nigrilulus (Gravenhorst, 1802) – L1
Gyrophaena sp. – L1
Lathrobium longulum (Gravenhorst, 1802) – L6
Leptusa pulchella (Mannerheim, 1830) – L1
Omalius caesum (Gravenhorst, 1806) – L1
Phloeocharis subtilissima (Mannerheim, 1830) – L1
Proteinus c (Fabricius, 1792) – L2
Rugilus rufipes (Germar, 1863) – L3
Scaphisoma boleti (Panzer, 1793) – L1, L5
Stenus (Nestus) sp. – L1
Tachinus laticollis (Gravenhorst, 1802) – L1

Throscidae

Trixagus dermestoides (Linnaeus, 1767) – L1

HETEROPTERA (BZDOCHY)

Tingidae

Acalypta carinata (Panzer, 1806) – L1
Acalypta musci (Schrank, 1781) – L3

HYMENOPTERA (BLANOKRÍDLOVCE)

Ceraphronidae

Lagynodes pallidus (Boheman, 1832) – L7

Diapriidae

Trichopria sp. – L3

Pteromalidae

Callitula erythrogaster – L2

Pre ilustráciu tvarovej rozmanitosti hmyzu sú tu uvedené aj ukážky vybraných, v niektorých prípadoch voľným okom možno aj ťažko postrehnuteľných druhov.

Literatúra:

1. <http://www.entoforum.cz/>
2. Janšta, P.: Determinace. <mailto:janstape.tr@gmail.com> (24.11.2011)
3. Macek, J.: Determinace. <mailto:macjan@seznam.cz> (25.11.2011, 15. 5. 2012)
4. <http://www.colpolon.biol.uni.wroc.pl/lista%20rodzin.htm>
5. <http://www.coleo-net.de/coleo/html/start.htm>
6. <http://www.flozya.com/sk/tutorialy/ako-fotit-kvalitne-s-vacsou-hlbkou-ostrosti/>
7. <http://www.heliconsoft.com/heliconfocus.html>

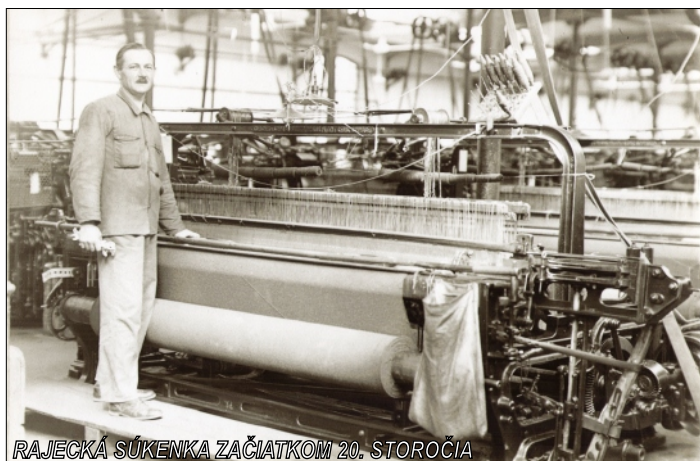
Autor: Ing. **Radomír BLAŽEK** z *Rajca*, vysťudoval Fakultu technologickú VUT Gottwaldov – ČR, amatérsky entomológ, člen Slovenskej entomologickej spoločnosti pri SAV Bratislava.
Kontakt: radom.blazek@gmail.com.

12x foto: autor článku

ČRIEPKY Z KRONIKY RAJCA – 6. časť

... Rajec bol najstaršou a najväčšou osadou, ktorá bola v poddanstve lietavského panstva? Prvým známym vlastníkom Rajca bola nitrianska kapitula, neskôr Rajec patril k lietavskému panstvu – domíniu. V r. 1397 sa už Rajec spomína ako *oppidium Raycze*, čiže *Ragecz mesto*. Mestečko sa vytvorilo zo starej slovenskej osady, zoskupenej okolo kostola. *Oppidium* (t. j. mestečko) bolo prechodným útvarom medzi mestom a dedinou, bolo zriadením, ktoré mohlo vykonávať jednu alebo druhú časť občianskej živnosti, ale nemalo nijaké, nanajvýš len obmedzené práva. Predstavenstvo mestečka spravovalo obecné majetky, vybavovalo obecné veci, malo isté policajné práva, ale nemalo súdne právo, nepočítalo sa za magistrát. *Oppidium* totiž bolo vždy podriadené zemepánovi, obyčajne nejakému hradu. Ani obyvatelia Rajca neboli zo súkromnoprávneho hľadiska nezávislými občanmi – mešťanmi, ale poddanými hradných pánov. Boli povinní znášať všetky poddanské ťarchy, ale hradný pán ich mohol za určité paušálne výkupné oslobodiť od poddanských robôt. O tom, kedy sa Rajec stal mestom niet presných záznamov, no v r. 1397 a 1417 sa už spomína ako mesto a v r. 1485 je menovaný „*fojt i vŕecka rada miesta Rajec*“.

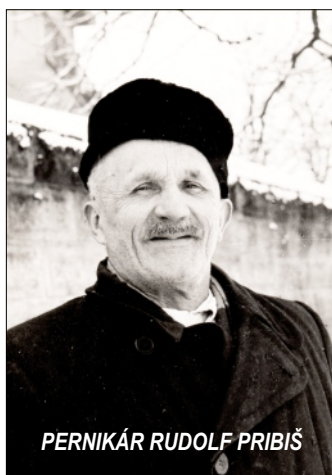
... kedysi v dávnej minulosti mali roľníci ornú pôdu podelenú na osadlosti (grunty), nazývané tiež *sesie*, *rale* alebo *ralie*. V Rajci bolo pôvodne 11 takýchto osadlostí - *ralií*. Podľa najstaršieho urbára z r. 1539 bolo osadlostí či sedliackych dvorov 48, v r. 1545 už bolo 66 roľníckych osadlostí a 16 domkárov, čo bolo približne 82 rodín, t. j. približne 400 – 500 obyvateľov. Neskôr sa osadlosti delili na tzv. *pruty* (z lat. *virga*), pričom jedna osadlosť mala výmeru asi 60 jutár (osadlosť mohla byť rozdelená na 12 a pol prutov, jeden prut mal výmeru asi 5 jutár, čo bolo približne 2,8 ha). K lietavskému panstvu patrili aj majere, v Rajci bol v blízkosti kostola (na mieste niekdajšej materskej škôlky, resp. terajšieho Domova vďaky). V každej osade na území, ktoré patrilo pod Lietavský hrad boli tri kategórie obyvateľstva: šoltýsi, sedliaci a bezroľní domkári.

RAJECKÁ SÚKENKA ZAČIATKOM 20. STOROČIA

... v Rajci bol starý cech súkenníkov a svetlosúkenníkov, teda tých, čo sa zameriavali na spracovanie ovčej vlny? Rajeckí súkenníci sa odvolávali na privilégium ešte staršie ako obuvnícke artikuly z r. 1407. Vlna na súkno sa spracúvala v tzv. *stupách* a *valchovníach* (*valkovňiach*). Keďže boli zriadené na vodný pohon, súkenníci museli platiť za použitie vodnej sily peniazmi alebo výrobkami. V 17. – 18. stor. sa v Rajci vyrábalo veľmi dobré, kvalitné súkno. V pozemkovoknižnej zápisnici mesta Rajec č. 206 bola pri moste, ktorým sa ide na Ďurčinú parcelu vedená pod číslom 294. Bola to *valchovňa*, ktorej vlastníkom bolo mesto Rajec a pozemok vlastnil rajecký súkennícky cech. Dokonca ešte v r. 1942 bolo ako vlastník vedené mesto Rajec. Roľník J. Pekara chcel v tom čase *valchovňu* odkúpiť, aby si následne mohol rozšíriť dvor. Nebolo mu však vyhovené, lebo „*zo strany obce v predmete menovanému bolo už umožnené rozšíriť podbránie a dvor do verejného priestranstva smerom ku náhonnému potoku bývalých garbiarskych stup*“.

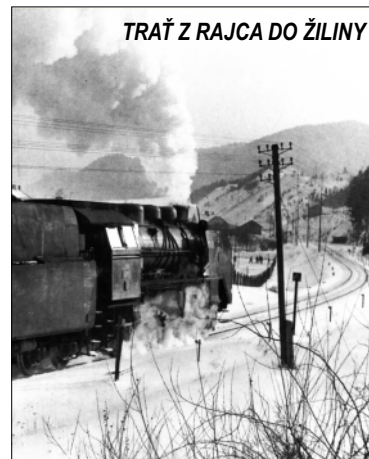
Už od roku 2006 si pravidelní čitatelia *Spravodajcu Mestského múzea Rajec* a záujemcovia o históriu Rajca môžu prečítať vybrané historické fakty a zaujímavosti týkajúce sa mestečka, ktoré boli zaznamenané v mestskej kronike. Nebude to inak ani v aktuálnom vydaní *spravodajcu*, v ktorom sa už po šiestykrát vrátíme naspäť do starých, takmer zabudnutých čias. **Viete napríklad, že...**

PERNIKÁR RUDOLF PRIBIŠ

... v Rajci boli i medovníkari? Včelárstvo malo v tejto oblasti tradíciu od osídlenia lietavského panstva. Podnet na chov včiel dávala cirkev najmä preto, že potrebovali voskové sviece. Vosk bol kedysi nielen hodnotnou látkou (surovinou), ale používal sa aj ako platidlo. V majeroch boli včelári poverení starostlivosťou o včelie kláty. Jestvujú záznamy, že rajecký včelín patril k tým menším, ročný plat včelára bol totiž iba dva *floreny*. Predpokladá sa, že názov Bielisko (časť mestečka za bývalou poštou) bol odvodený buď od bielenia vosku. alebo od bielenia plátna. Prvé tvrdenie je však veľmi pravdepodobné, pretože v stredoveku vyrábali sviece spočiatku mydlári a voskári, ktorí sa zameriavali predovšetkým na bielenie vosku a výrobu pečatného vosku. Poslední medovníkari, ktorí na plátna na Bielisku bielili vosk, boli Kalužayovci. K nim patril aj ostatný rajecký perníkár Rudolf Pribiš, preslávený výrobou rôznych, priam umelecky zdobených medovníkárskych – perníkárskych výrobkov.

... Rajec mal byť súčasťou významnej železničnej trasy? V roku 1892 bola naplánovaná najdlhšia 370 kilometrová železničná trať v „*Uhrách*“. Mala viesť z Nových Zámkov cez Šurany, Zlaté Moravce, Oslany, Prievidzu, Nemecké Pravno, Čičmany, Fačkov, Rajec až do Žiliny. Železnica bola schválená aj ministerskou radou (podľa informácie v novinách *Vlast a svet* z 1. 11. 1892). V Rajci sa o vystavanie železnice rokovalo 11. novembra 1892, no obyvatelia Rajca boli proti výstavbe, nechceli prísť o svoju pôdu, záhumnia, pasienky, a tak sa železnica nevybudovala. Na jeseň v roku 1899 bola otvorená 21 kilometrová trať miestneho významu zo Žiliny do Rajca. Žilina bola už v tom čase súčasťou železničnej trate Košice–Bohumín a bola napojená na trať do Bratislavy. Vznikol tu teda významný železničný uzol, Žilina postupne nadobudla hospodársky a správny význam aj na úkor Rajca, ktorý takéto spojenie nemal a niekdajší význam mestečka začal prudko upadať. Príčin úpadku bolo viacero, Rajčania sa nechceli prispôbovať novej technike a báli sa továrenského podnikania. Na druhej strane však aspoň načas uchránili svoju dolinu pred prudkým vpádom priemyselnej výroby a uchovali jej pôvodnú prírodnú krásu.

TRAŤ Z RAJCA DO ŽILINY

JARMOK NA NÁMESTI

... až do r. 1604 sa v Rajci nekonali žiadne jarmoky? Remeselníci chodili predávať do vzdialenejších miest, napr. Leopoldova, Tešína, Pešti a iných. Neskôr dostali Rajčania výsadné listiny na právo trhu usporadúvať. Najvýznamnejšími bola žiadosť u kráľa Leopolda II. o vydanie výsadnej listiny povoľujúcej vydržiavanie trhov (r. 1604), výsadná listina kráľa Mateja II. na oslobodenie od platenia mýta (r. 1609), listina Karola IV. z r. 1719, ktorá povoľovala ďalšie usporadúvanie trhov. V r. 1749 Mária Terézia potvrdila výsadnú listinu kráľa Mateja II a tržné právo Rajčanom udelil i František I. Takzvané výkladné jarmoky boli do r. 1946 na rajeckom námestí a dobytčie trhy sa konali za mestom na Pieskoch.

... väčšina obchodov v Rajci bola v minulosti na námestí a v priľahlých uličkách? Platí to do istej miery i v súčasnosti, no kedysi mali takmer všetky domy pri šachovitom námestí tzv. podluby s polkruhovitými arkádami, ktoré mohli byť využívané aj počas spomínaných jarmokov ako vhodné miesta na predaj tovaru. Ešte aj dnes niektoré múry bočných fasád nesú zreteľné znaky niekdajších renesančných arkád a klenieb a aspoň vzdialene pripomínajú minulé jarmočný ruch.

JUŽNÁ STRANA NÁMESTIA S POLKRUHOVITÝMI ARKÁDAMI

... jednou z najstarších a najvýznamnejších pamiatok v Rajci je farský rímskokatolícky Kostol svätého Ladislava? Vzhľadom na námestie stojí excentricky v juhovýchodnej najstaršej časti mestčeka pod cintorínskym kopcom. Pôvodná stavba, akýsi malý jedno-loďový priestor s drevenou povalou, sa po prvýkrát uvádza v r. 1368 v súvislosti so zakladaním kostola v Stránskom. Z pôvodnej stavby sa zachovalo podvežie zaklenuté valenou klenbou a lomeným rano-gotickým portálom, nesúmerne nadväzujúcim na strednú os dnešného kostola. Na pôvodné podvežie v nepravom uhle neskoršie zasadá hlavná loď. Nie je vylúčené, že na mieste dnešnej stavby stál pôvodne malý románsky kostol, z ktorého sa zachovala iba spodná časť veže. Zaujímavý materiál o reštaurátorskom výskume rajeckého kostola bol uverejnený na stránkach minuloročného *Spravodajcu mestského múzea* (s. 3 – 4). Kostol má bohatú históriu, takže sa pri listovaní v rajeckej kronike určite k nemu vrátíme v niektorom z našich nasledujúcich pokračovaní.

... v Rajci bola až do druhej svetovej vojny početná židovská náboženská obec? Svedčí o tom rozsiahly cintorín, ku ktorému bol v r. 1926 postavený domček slúžiaci pri starostlivosti o cintorín a židovská synagóga. Jej priestory od r. 1955 slúžili potrebám poľnohospodárskeho zásobovacieho podniku a najstarší pamätníci mes-

ta si isto na túto budovu spomínajú. V r. 1921 bol židovským rabínom Samuel Veretín, v r. 1933 bol predsedom židovskej náboženskej obce Aurel Altman a po ňom advokát Ľudovít Lipscher. V r. 1816 žilo v Rajci 198 židov, o 19 rokov neskôr ich bolo 394 (p. článok A. Lombardiniho v *Slovenských pohľadoch*, 1885, zv. 5, zošit 5, a tiež jeho *Stručný dejepis slobodného mesta Žiliny* z r. 1874). Židovskí obyvatelia bývali poväčšine na námestí, kde vlastnili a prevádzkovali obchody a krčmy. Druhá svetová vojna mala negatívny dopad na židovských občanov Rajca. Jediný, ktorý prežil koncentračný tábor a po 2. svetovej vojne sa do Rajca vrátil bol MUDr. Viliam Klein (1895 – 1990). Pôsobil v Rajci ako obvodný lekár od r. 1924 až do svojho odchodu do dôchodku v r. 1960, ale i potom zostal mestu verný a žil tu až do svojej smrti.

Foto: Jozef Feller

TORZO ŽIDOVSKÉHO CINTORÍNA

... štátna sporiteľňa sídlila v minulosti na námestí v budove č. 381 na 1. poschodí? V r. 1946 to bol živnostenský ústav fungujúci v neskôr zbúrannej budove vedľa bývalej pošty. V Rajci bola aj expozitúra *Roľníckej vzájomnej pokladnice* so sídlom v hoteli Klak, ktorej vedúcim bol Jozef Januš a *Úverové družstvo*, ktoré viedol učiteľ Jozef Kállay a pokladníkom bol učiteľ Eugen Kullman. Tieto tri peňažné ústavy sa postupom času zlúčili a vedenie prevzal J. Januš. V období keď bol Rajec okresom (1948 - 1960) tu bola i *Štátna banka*, ktorú viedol Ferdinand Šimko. Sídlila v hoteli Klak, neskôr bola premiestnená do budovy niekdajšej materskej školy (pri kostole), kde bola kedysi na prízemí lekáreň. Po roku 1960, keď už Rajec nebol okresným mestom, bola banka zrušená.

... jestvujú viaceré pasáže zapísané na stránkach kroniky v náznakoch rajeckého dialektu? Tento fakt sme uviedli už v minulej časti našej rubriky. Zápisy pôsobia veľmi autenticky, pre zaujímavosť niektoré vyberáme. **Zápis z r. 1900:** *Nedostatek v sorce a v druhu tovaru nahradzuje 7 dobytčích a 7 výkladných jarmokvoch v roku. Dobyčtie jarmoky sa konajú ve štvrtek a výkladné v nasledujúci pondzelek po svätém Maceji, Dzure, Žofii, Jánovi Krsciceľovi, Scacie Jána, Uršuli a Mikolášovi... Zápis z r. 1906:* *Obecné predstavenstvo najskvor nesúhlaselo s výstavbu fabriky, potom bola žiadosc schválená. Fabrika aj turbína boli behom troch rokov vystavené a 1. augusta 1910 boli prvé mašiny ve fabrike púsené do prevádzky... Vyrábajú sa látky na civilné odzevy i vojenské mundúry... Fabrika zamestnávala asi 15 % obyvateľvoch (340 ľudzi). Rajčania z nej majú radosc, lebo mnohí ňemusia isc za prácu a chlebom do šireho sveta, bárs je aj mzda od štyroch šestákvoch po jednu korunu za dzeň... Zápis z r. 1918:* *Vojaci prichádzajú na urláby... Obecný notár vydáva poukážky na potraviny podľa známosci a téš podľa výšky jemu doneseného úplatku... Kto nepracuje a u notára nemá dobré oko, musí hladovac... Miestny farár... vymáhal na obecnem úradze zesyp, tzv. merice pre kňaza... Tento farár obetoval na podporu a predúženie vojny aj ty zvony, keré boli na veži koscela, a to medzian, poplašník a gangáč. Po odstránení týchto zvonvoch bola veľmi narušená harmónia zvonenia... Je takrečený bezzákonný stav...*

Pokračovanie nabadúce

Poznámka: *Fakty z kroniky uvádzame tak, ako boli zaznamenané. V niektorých prípadoch zápisy upravujeme (najmä kvôli rozsahu), príp. dopĺňame našimi postrehmi a poznámkami.*

PaedDr. Miloslav Smatana, CSc., absolvent Pedagogickej fakulty v Nitre, pracuje v Jazykovednom ústave SAV v Bratislave

5x foto: zbierka Mestského múzea v Rajci

ČERVENÁ KOŽA RAJČOVINA

V príspevku sú prezentované doterajšie poznatky z technológie výroby a diskutovaný možný postup farbenia kože rajčoviny poskladaný z dostupných informácií s chemickým odôvodnením procesov. Je tu uvedený približný odtieň farbených koží definovaný pomocou farebných súradníc.

Podnetom k napísaniu predloženého príspevku bola veta: Výroba rajeckej rajčoviny zostane pravdepodobne navždy tajomstvom.¹⁾

Bez vyčerpávajúceho ústneho podania alebo zápisu v dobovej listine úplne presne rekonštruovať celý postup do všetkých detailov len z neúplných kusých informácií, domnienok a odhadov je prakticky nemožné. Technológia vyčiňovania a farbenia kože načerveno prírodnými farbivami je natoľko variabilná, že do úvahy prichádza hneď niekoľko postupov.

Zhrňme však fakty. Garbiarstvo sa ráta k najstarším remeslám na svete a do 14. storočia sa do Európy dostáva cez Španielsko (odtiaľ, od mesta Cordoba, je odvodený aj názov kože – kordován). Garbiarsky cech v Rajci bol založený²⁾ pred rokom 1658 a napríklad²¹⁾ v roku 1772 mal 110 majstrov. Predpisy na výrobu koží boli držané v tajnosti, dedili sa z generácie na generáciu a každý tovariš musel zložiť verejný sľub²⁾, že do konca života zostane obyvateľom Rajca.

Obecne sa kordován definuje³⁾ ako useň vyrobená z kozín a baranín vyčiňovaná trieslovínami zo sumachu. Koziny, a do značnej miery im podobné baraniny, sú cenené ako hodnotné kožiarske suroviny, pri ktorých líčna strana tvorí viac ako polovicu celkovej hrúbky a na svojom povrchu je veľmi dekoratívna. Podmienky chovu do značnej miery ovplyvňujú kvalitu kože, ktorá môže byť charakteristická pre danú rasu alebo aj oblasť.⁴⁾

Podľa kusých informácií poslednej pamätníčky⁵⁾ a dostupných prameňov^{2,6,7)}, porovnaných s teoretickými poznatkami⁴⁾, bol rekonštruovaný celý postup výroby jemnej kože, ktorá aj pod názvom *uhorská červená koža* v minulosti prenikla⁸⁾ až na Balkán a cez Turecko až na Stredný východ.

Stiahnuté kože sa *višpajdlované* (rozťahnuté a na podložke pripíchané) sušili v tieni, najlepšie v prievane. Po nasledovnom odmočení v studenej vode sa *vištrekovali* (zbovili sa) od zvyškov blán a loja. Potom sa opláchlili a *vivindírovali* (vyžmýkali).

Odchlpenie ostríhaných koží sa vykonávalo po 5 až 14 dňovom (podľa teploty v rozmedzí 15 až 20 aj viac °C) namočením v zole, to je vápennom roztoku – zmesi vody (5 až 6 násobku hmotnosti čerstvej kože) s 9 % páleného vápna. Pri tomto procese prebieha aj takzvané plnenie koží (sieťovanie kolagénových vlákien Ca²⁺ iónmi), takže doba namáčania aj teplota roztoku má značný vplyv na vlastnosti hotových výrobkov! Po odchlpení kosou a šerajzom (oberučným tupým nožom) za vzniku *švrndy* (odpadu) nasledovalo máčanie – teda dokonalé vypranie koží (deň v potoku) od zvyškov nezreagovaného vápna.

Po odvápnení išli kože do *duba*, čím sa myslelo vyčiňovanie pomocou trieslovín, nie však pomocou už spomínaného sumachu, ktorý rástol aj u nás⁹⁾, ani ako názov napovedá dubovou kôrou, ale pomocou všade na okolí dostupnej *svrčinovej* (smrekovej) kôry

z mladých stromov. Suchá potličená alebo narezaná kôra – dve krošne na kaďu (400 litrov) a 8 koží – sa zaliala horúcou vodou, ale kože sa vkladali až do vlažného roztoku, kde zostali po dobu až dvoch mesiacov. Proces vyčiňovania bol kontrolovaný na priečnom reze na okraji kože, na ktorom nesmelo byť badateľné svetlejšie jadro. Takto vyčinené kože sú svetlohnedej farby a ďalej sa môžu farbiť rôznymi postupmi.

Tým skončila chemická časť výroby koží a nastúpilo len mechanické vylepšenie vlastností. Vyčinené kože sa v tieni usušili a ich mäkkosť sa pri tom zvyšovala vyťahovaním pomocou *štrichu* (hrubý polmesiacovitý plech s drevenou rúčkou). Leštenie povrchu *fodoritom* (sklenenou nádobou s oválnym dnom, naplnenou horúcou vodou) bol posledný úkon. Podľa iných sa až po usušení vechťami natierali fištrónom (rybacím olejom). Asi po dvoch hodinách sa preťahovali cez *štosák* (hladkú kamennú doštičku), čím sa zbavili prebytočného oleja.

Čižmy – rajecké kordovánky boli zdobené na prednej polovici predkolenia dva prsty širokým pásom, niekedy aj zelenými vložkami¹⁰⁾ a napríklad⁵⁾ aj zvislými pásmi o šírke štyri centimetre po bokoch. Farbené kože sa používali aj na zdobenie kožuchov.

Uvedený postup je celkom jasný a nepotrebuje dôkazy. Jediným diskutovaným bodom zostáva farbenie koží. Kože vyčinené trieslovínami zo smrekovej kôry nesú na svojom povrchu koncové reaktívne kyslé skupiny kolagénu, ktoré sa výborne farbja bázičnými farbivami.¹¹⁾ So soľami kovov dávajú zrazeniny väčšinou zelenej, modrej až čiernej farby.

Na modrozelený odtieň sa farbilo *sirmou*²⁾, čo bola zmes¹²⁾ octu, salmiaku a práškovej medi, alebo iba⁷⁾ octu s mosadznými pilinami.

Čierna farba sa pripravovala zo sadzí a masti¹²⁾ alebo zo zmesi octu, bukoveho popola a *brezulového* (z brezovej kôry) odvaru.⁷⁾

V súvislosti s výrobou rajčoviny sa nikde nespomína spôsob jej farbenia nažlto. Celkom dobre mohol fungovať aj roztok na farbenie kraslíc²⁰⁾ na *tuhožutú* farbu pripravovaný zo šupiek z cibule, kôry stromov, koreňa slivky, ovsenej slamy, prípadne lístia *mrcha jablone*.

Neustále pertraktovanou zostáva farba červená. Uvádza sa, že sa používali sušené rastliny *loboda* (rod. *Atriplex*) s lístím *mrcha jablone* (plánky) – nič iné, len⁵⁾ rastliny. Na prípravu farby sa samotná loboda alebo zmes rastlín s jablňovým lístím v pomere dva ku jednej varili. Ak bola príprava roztoku správna, asi po polhodinovom varení (podľa iných sa rastliny nevarili len macerovali) získal roztok krvavočervenú farbu.⁷⁾ (pozn. – podľa niektorých sa kože z vnútornej strany natierali roztokom *bieleho liadku* – dusičnanu – amónneho, sodného, draselného...?). Roztok sa nalial do vakov zošitých z jednej alebo dvoch koží lícovou stranou ku sebe, ktoré sa ponorené do vody niekoľko minút až hodín obracali. Proces vyfarbovania sa asi po 20 minútach kontroloval vizuálne po rozpáraní s prípadným opätovným zošitím vakov.

Pre potvrdenie uvedeného postupu, bol neúspešne preverený¹³⁾ údajne zdarilý, avšak nedokladovaný dôkazový chemický pokus z r. 1959, ktorý naznačil, že by mohlo ísť o rastlinu rodu *Atriplex*, zvanú loboda, z ktorých aj *A. hastata* L. spĺňa aj údajný opis. - „*modrastý kvet, tenké trojklané listy, bola dosť vysoká a kvety mala umiestnené v trse*“. Uvedený dôkaz však v tej dobe nebol overený pri reálnej výrobe.

Jediným záchytným bodom teda zostali len dobové názvy použitých rastlín. Rastlinu *A. hastata* L. sme nenašli, preto ďalšie pokusy prebiehali s rodovo príbuznou rastlinou *A. tatarica* L. Chemickým

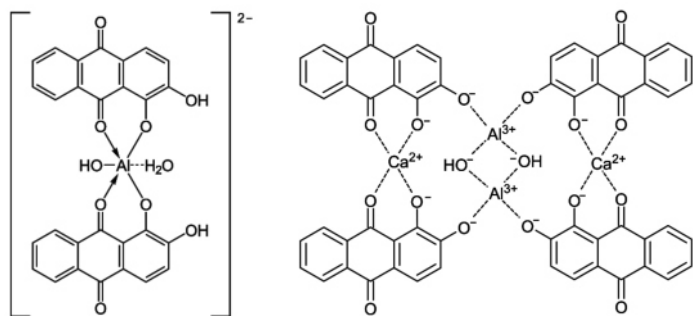

Atriplex hastata L.

rozborom sa ukázalo, že táto rastlina obsahuje nadmerné množstvo hliníka. Ten je v rastlinách viazaný v podobe oxaláto- a vínano-komplexov, alebo komplexov polyhydroxyzlúčenín, ktoré ho maskujú vo forme aniónov napríklad¹⁴⁾ $[Al(C_2O_4)_3]^{3-}$ alebo $[Al(OH)_6]^{3-}$. Dobre známe sú aj vo vode rozpustné komplexy kyseliny octovej¹⁵⁾ $[Al(H_2O)_6]^{3+}$, ktoré sa varom rozkladajú.

Na farbenie načerveno teda prichádza do úvahy reakcia^{15,16)} hliníkových iónov s alizarínom (1,2-dihydroxy-9,10-anthrachinonem), napríklad v prítomnosti kyseliny octovej za vzniku metalokomplexu červenej farby. V slabo amoniakálnom prostredí tento lak mení farbu na fialovú. V súvislosti s amoniakálnym prostredím sa nedá nespomenúť aj informácia²⁵⁾, že garbiari pri farbení (pozn. – nevie sa v ktorej fáze) používali aj vlastný moč. Tento obsahuje močovinu, ktorá sa pôsobením baktérií (resp. ich enzýmu ureázy) rozkladá na amoniak a oxid uhličitý.²⁶⁾

K najjednoduchším metalokomplexom alizarínu jasnočervenej farby patria už spomenutý hliníkový lak s možnosťou reakcie s ďalšími kationmi³⁰⁾ za vzniku ďalších odtieňov a napríklad alizarín-alumínium-kalciový komplex zvaný karmin.

alizarín-alumíniový komplex²⁸⁾

alizarín-alumínium-kalciový komplex²⁹⁾

V minulosti sa pri farbení textilí aj koží pomocou prírodných produktov týchto reakcií aj využívalo.¹⁷⁾ Napríklad výluh z koreňa mareny farbárskej (*Rubia tinctorum* L.) obsahoval okrem alizarínu aj purpurín a s iónmi hliníka, medi, železa, horčíka, cínu, bária a inými dával možnosť vzniku celej škály farebných odtieňov v palete od žltohnedej cez červenú, vínočervenú až po fialovú (hnedofialovú, čierňofialovú), modrú a ďalšie.¹¹⁾ Táto rastlina rástla a splanelá aj u nás¹⁸⁾, avšak v popise farbenia rajčoviny sa o nej zmienka nenachádza. Alebo to bola tá dodnes dobre utajovaná zložka?

Farebné reakcie s Al³⁺ iónmi dávajú aj deriváty alizarínu a iné zlúčeniny obsahujúce kyslíkaté aci- a cykloskupiny v ortho- alebo v peri- polohe.¹⁵⁾

Triesloviny (taníny) sú z chemického hľadiska polyfenolické zlúčeniny, odvodené od kyseliny gallovej (hydrolyzovateľné) alebo (kondenzované) od flavónu. Všetky triesloviny teda obsahujú hydroxylové a karboxylové skupiny, viažuce sa aj na proteíny a iné látky. Navyše triesloviny zo smrekovej kôry obsahujú okrem vlastných trieslovín tiež 7 až 10 % rôznych látok, ktoré samé nevyčisňujú, ale špecificky ovplyvňujú ich reakcie. Pri štúdiu molekúl trieslovín a ostatných prítomných látok sa objavovali tie isté alebo podobné štruktúry ako v alizaríne. To znamená, že ióny hliníka, prípadne aj iných prítomných kovov, sa môžu do ich štruktúry viazať formou metalokomplexov. Chémia anthrachinonových farbív¹¹⁾ však svoju zložitou a variabilnou do značnej miery presahujú vytýčený rámec príspevku.

V prípade, že, ako sa uvádza, už farbiaci roztok bol červenej farby, je potrebné použiť rastlinu, ktorá obsahuje priamo alizarín alebo jeho prekursor alebo podobné štruktúry. Polyfenolické látky sú obsiahnuté prakticky vo všetkých skupinách rastlín a tvoria až 50 % suchej hmotnosti listov.¹⁹⁾

Ako z vyššie uvedeného vyplýva, prebiehajúce reakcie aj viacerých (nami nezistovaných) kovových iónov prítomných v rastlinách použitých na farbenie, dávajú možnosť vzniku viacerých farieb v špecifických odtieňoch a intenzitách podľa ich skutočnej koncentrácie. Subtraktívnym miešaním farieb potom vzniká špecifický, v minulosti možno inak ťažko napodobiteľný, odtieň rajčoviny.

Pri prieskume vykonanom porovnávaním so vzorkovnicami farieb RAL a PANTONE niekoľko pamätníkov^{5, 22 – 24)} poskytlo informácie o odtieni červenej aj zelenej kože. Nakoľko však ľudské oko

vníma farby odlišne²⁷⁾, navyše sa jednalo len o vizuálnu spomienku, ide o informáciu len okrajovú. Spriemerované súradnice farieb **L**, **a**, **b** (podľa farebného priestoru CIE Lab 1931) merané na prístroji Dacolor pri svetle D₆₅ aj s výberovými smerodajnými odchýlkami ±σ a spriemerovanými celkovými farebnými odchýlkami **dE** (respondentmi vybraných odtieňov) od zisteného priemeru sú uvedené v nasledujúcej tabuľke:

červená	zelená
L = 49,3 ±3,2	L = 51,7 ±2,9
a = 60,8 ±5,2	a = -52,2 ±3,2
b = 41,5 ±5,5	b = -9,4 ±6,5
dE = 9,0	dE = 7,9

Farby je možné zobraziť na PC napríklad v prostredí Adobe Photoshop na úpravu fotografií – najlepšie na kalibrovanom monitore. Tento program dokáže prepočítať Lab súradnice aj na iný farebný priestor RGB alebo CMYK.

Záverom je možné konštatovať, že mozaiku z osamotených, mnoho razy kusých, zo súvislosti vytrhnutých a náhodne sa vyskytujúcich informácií sa podarilo doplniť tak, že do seba takmer všetko zapadá. Avšak, ktorý postup bol skutočne ten pravý, zostane už asi nepotvrdené. Niektoré protichodné informácie ukazujú dokonca aj na to, že nie je vylúčené, že postupov na výrobu pravej rajčoviny bolo viacero.

Literatúra:

1. Smatana, M.: Tajomstvo, ktoré prežilo tisícročie. Spravodajca Mestského múzea 2003, s. 3 – 4.
2. Kronika mesta Rajec. (opis) Zv. 1, s. 44 a 51.
3. Korbař, T., Stránský, A. a kol.: Technický naučný slovník. 1. vydanie, Praha, SNTL 1962 – 1964.
4. Tomíšek, M.: Učebnice kožežekství. 2. vydanie, Praha, SNTL 1959.
5. Jančovičová, A.: Osobná informácia. Rajec 1994.
6. Židek, A.: Rajecké kordovány. Rajčan, 1968, č. 1.
7. Kalesný, F.: Spracovanie kože a kožušín v Rajci. In.: Zborník Slovenského národného múzea. 70, Etnografia 17, Martin, Osveta 1976, s. 125 – 155.
8. Milov, M. J.: Tradície remeselnej výroby v Rajci. In.: Dvadsaťpäť rokov v. d. Rajčanka v Rajci. Bratislava 1974, s. 13.
9. Martinovský, J. a kol.: Naše rastliny – kľúč k určovaniu. 1. vydanie, Praha, SZN 1959.
10. Rusnák, J.: Perspektívy v.d. Rajčanka v Rajci. In.: Dvadsaťpäť rokov v. d. Rajčanka v Rajci. Bratislava 1974, s. 41.
11. Červinka, O. a kol.: Chemie organických sloučenin (2). 1. vydanie, Praha, SNTL 1987.
12. Žucha, O.: Osobná informácia. Rajec 1994 – 1995.
13. Grossman, I.: Osobná korešpondencia. Bratislava 20.6.1997.
14. Hein, F.: Chemie der Komplexverbindungen – Chemische Koordinationslehre. Leipzig, Hirzel 1971.
15. Okáč, A.: Analytická chemie kvalitatívni. 3. vydanie, Praha, Academia 1966.
16. Černák, J., Polonský, J.: Prehľad analytickej chémie, 1. vydanie, Bratislava, Alfa 1970.
17. http://www2.zf.jcu.cz/~moudry/skripta/3/barvirske_rostliny.html
18. Dostál, J.: Kľúč k úplné květeně ČSR. 2. vydanie, Praha, ČSAV 1958
19. <http://cs.wikipedia.org/wiki/Polyfenol>
20. Smatana, M.: Z histórie výskumu rajeckého nárečia 4. Spravodaj Mestského múzea Rajec, 1996, č.1, s. 6.
21. Kalesný, F.: Remeslá a cechy v Rajci (opis). Príroda a spoločnosť, 1986, č. 2.
22. Babiaková, J.: Osobná informácia. Rajec 1994.
23. Buček, F.: Osobná informácia. Rajec 1994.
24. Janíková, J.: Osobná informácia. Rajec 1994.
25. Poláčková, A.: Osobná informácia. Rajec 1994.
26. http://cs.wikipedia.org/wiki/Mo%C4%8Dovinov%C3%BD_cyklus
27. Vik, M.: Základy měření barevnosti. Technická univerzita (skripta), Liberec 1995.
28. <http://de.wikipedia.org/wiki/Datei:Alizarin-Aluminium-Komplex.svg>
29. <http://de.wikipedia.org/wiki/Alizarin-Aluminium-Calciumkomplex>
30. <http://de.wikipedia.org/wiki/Verlackung#Krapp-Lack>

Autor: Ing. Radomír BLAŽEK z Rajca, vyštudoval Fakultu technologickú VUT Gottwaldov – ČR.

Kontakt: radom.blazek@gmail.com

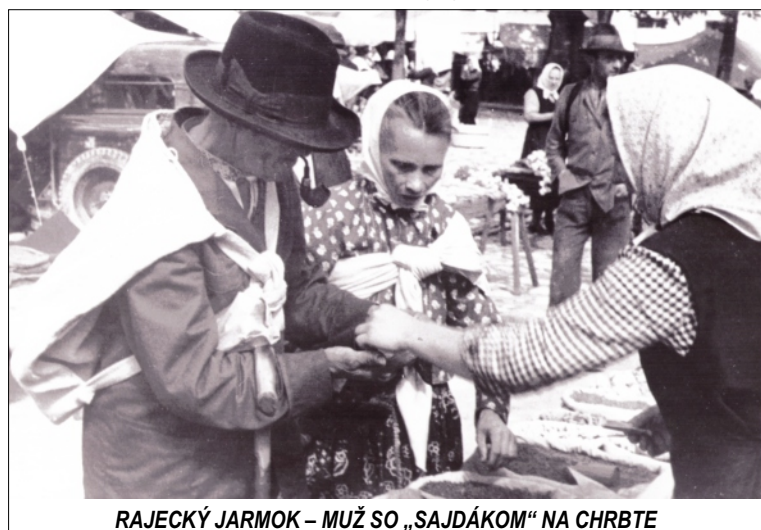
3x foto: autor článku

RAJECKÝ NÁREČOVÝ SLOVNÍK – 6. výber: písmená S – Š

Pozn.: Pôvodní obyvatelia Rajca a blízkeho okolia zaiste ešte i v súčasnosti poznajú nezvyčajné nárečové slová, ktoré by mohli pripravovaný slovník obohatiť. Ak sa medzi čitateľmi nájdu takí, ktorí by mali záujem do slovníka prispieť, prosím, aby sa ozvali písomne či osobne autorovi tohto článku (adresa je v redakcii časopisu). Zdôrazňujeme, že nejde o zámerne pripravovanú výskumnú akciu; je to skôr nepriama výzva záujemcom o nárečie, so zámerom zhromaždiť, prezentovať, a tak uchovať pre súčasné i budúce generácie čo najviac z toho, čo ľud Rajeckej doliny sprevádzalo možno stovky rokov: svojský a nenapodobiteľný, originálny jazykový prejav. **Za doteraz doručené obohatenia slovníka všetkým prispievateľom srdečne ďakujeme.**

S

sadac nedok. zabárať sa do pôdy: *Voda veľká bola zjari, tí základi len sadali, sadali, skoro sa ten múr zrúcel* (Rj)
sadlo s. 1. živočíšny tuk: *Borsučie sadlo bolo v zácbu* (Rj) 2. tuk na tučnom človeku: *Ale má teho sadla na sebe!* (Rj) **sadielce** s. zdrob. expr. ♦ *lehňi a ukladá na sadielce* (Či) – odpočívajú (po dobrom jedle) a tučnie **sadnúc** (si) dok. 1. zaujať sedaciu polohu, posadiť sa: *Sadnice si u nás, či sa náhllice?* (Rj); *Pozdravel, sádel si a vikazoval aňi kňas* (Či) 2. dostať sa do nižšej polohy, klesnúť, znížiť sa: *Podmila to voda a celé základi sadli ale o patnás centimetrí* (Rj) 3. zraziť sa, stuhnúť (napr. o mlieku): *Počkali, kím mlieko sadlo a mali g_ zemiakom kíšku* (Rj) **sahac** i **siahac** nedok. 1. naťahovať ruku za niekým al. niečím: *Nesahaj na mňa, ja o to ňestojím!* (Rj) 2. dosahovať: *Voda tam sahala aš po krki* (Rj) ♦ *ňesiaha mu aňi po patí* (Rj) – nevyrovná sa mu **sajdák** m. veľká súkenná kapsa; plátenná kapsa na chrbát, plecniak: *Čílkám už ňeví-díťe, abi chlab zavesel sajdág na chrbát* (Či)

RAJECKÝ JARMOK – MUŽ SO „SAJDÁKOM“ NA CHRBTĚ

V predchádzajúcich ukážkach z rajeckého nárečového slovníka sme postupne predstavili nárečové slová písmen A – R, spolu s opisom štruktúry výkladu nárečového slova v rámci hesla, zoznamom použitých skratiek a znakov a súpisom skúmaných obcí (p. *Spravodajca Mestského múzea Rajec*, 2007, s. 6 – 11; 2008, s. 6 – 10; 2009, s. 9 – 13; 2010, s. 11 – 14 a 2011, s. 7 – 11).

Čitateľom a priaznivcom rajeckého nárečia sa v aktuálnom čísle spravodajcu dostáva do rúk už sieste pokračovanie ukážkového výberu tentoraz písmen S – Š.

salát i **salat** m. 1. zelenina pestovaná pre listy podávané obyčajne ako surové, bot. šalát (Lactuca): *Salát sa zarobel z octovú vodu* (Rj) 2. studený príkrm z rozličných druhov zeleniny, ovocia alebo mäsa, šalát: *zemiakoví salat* (Ri) **samokýška** ž. sadnuté, skvasené surové mlieko: *Sťež o cmädu samokíski?* (Či) **saňe** i **sánki** ž. pomn. vozidlo pohybujúce sa po snehu kĺzaním: *Aj na saňoh zme ce zimú chodzievali* (Rj); *Lebo na sánkoch to ľachšie vindze* (Ri) **saňica** ž. plocha, na ktorej sa dobre pohybujú sane: *Spraví sa šľak, saňica, potom ti sánki len tag za tími kravičkami idú* (Ri) **sára** ž. čižm. horná časť čižmy: *Parádne čižmi mali duhé tvrdé sári* (Rj) **sárka** ž. čižm. krátka sára na čižme al. kapci: *Sárki bivali kratšie* (Rj) **sárovka** ž. obyč. mn. č. po domácky vyrobená vysoká súkenná obuv, papuča pod koleno: *Ked_e odmák, sárofki ňehaj za pecú* (Či) **scena** ž. vertikálna časť stavby, múr: *Venkové sceni sa robievali štiricatpetki, na plnú vazbu* (Rj) * **rohová scena** (Rj) – časť stavby, ktorej postavením vzniká roh; *nosná scena* (Rj) – hlavná (nosná) priečka, zabezpečujúca statiku stavby **sciahnuc** dok. 1. ťahaním dostať nadol: *Lepšie bolo teho buka sciahnudz na cestu* (Rj) 2. expr. zabezpečiť (niekoho) návrat na pôvodné miesto; odvolať: *On hu chcel spiatki sciahnuc, ale mama už ňeišla* (Rj)

scihac nedok. úradne zakročovať proti niekomu; trestať: *Ftedi žandári scihali, ke_to urobela žena* (Rj); *To sa ňes-melo, to scihali, kebi náz boli žandári nachitali lebo gdo, máme s_teho opľetački* (Rj) **scihnúc** dok. prísť včas, zasiahnuť, dosiahnuť, zachytiť: *Chojce ešte vlakom, ako sa*

dá, dze náz ešte scihnece z Rajca, tam sa pripojíme, aspom si sadňeme (Rj) **scurigac** (sa) dok. prudko (sa) zastaviť, cúvnuť: *A ja som sa scurikal spod ňieej* (padajúcej jedle) (Rj) **scvekac** dok. obuv. kliešťami natiahnúť kožu na kopyto: *Musel scvekac kožu na kopito* (Rj) **sebevoľní príd.** slobodný, nezávislý: *Chudobní, ale sebevoľní* (Či) **seč** ž. rúbanisko s mladým porastom: *Darmo pož do seče, tam jahodu ňenájdeš* (Či) **sečkáreň** ž. miestnosť (miesto) kde sa reže sečka: *V sečkárni mali nachistanú aj slamu, tam rezali sečku* (Rj) **sedlo** s. 1. sedacia časť konského postroja: *Musel mac chomút, sedlo, postroje, pravda, šetko, čo patrelo* (Rj) 2. klob. drevená doska, na ktorej sa hladili strechy klobúka: *sedlo na pigľovaňe* (Rj) **sedloví príd.** v spoj. **sedlová strana** (Rj) – ľavá strana v záprahu: *Tu (kobyľu) ke_ci zajmál, v sedlovej straňe vozela, tá takí pozor dávala, tá tak pilovala kedí uš pójdzem* (Rj) **sedmina** ž. siedma časť celku: *Ešče po starém tatkoví dostal sedminu z majetku* (Rj) **sedzec** nedok. 1. mať zadnú časť tela uloženú na niečom: *Sedzel a rozmišľal, čo urobic* (Rj) 2. presne priliehať (na určené miesto), zapadať do niečoho: *Ke_to presne vimeral, to muselo sedzedz na milimeter* (Rj) **sedzom** čísl. vyjadruje číslo a počet 7: *Aj tag mi ešte ostal sedzom korún dužni* (Rj); *Nemali meňiej roľi, ze sedzom, osem hektári mali* (Rj) **sedzomsto** čísl. vyjadruje číslo a počet 700: *Takto, ale pacto, lebo sedzomsto metri višli ti potvori (diviaci) prede mnu* (Ri) **sekírovac** i **sekerovať** nedok. expr. neustále a zbytočne preháňať, sužovať, trápiť: *Čo ho teľo sekíruje, mislí m si, čo mu ňedá pokoja!?* (Rj); *Aš tag bi son sa sekerovad ňedala, na mú dúšku, odešla bi od ňeho!* (Či) **seknúc** dok. ostrým predmetom narušiť celistvosť, zaťat': *Jag ra_seknúl, hñedz bolo (poleno) napoli* (Rj) **seknúc sa** dok. expr. pomýliť sa, urobiť chybu: *Ale si sa riadne seknul!* (Rj) **sekt'ember** m. zried. deviaty mesiac v roku: *Sekt'ember_e u nás koňiedz leta a začiateg zimi* (Či) **sen** m. predstavy a deje prežité v spánku: *Mala som tejto noci zlí sen* (Rj) ♦ *aňi ve sňe*

bi mi to na um ňprišlo (Rj) – nemal som o niečom ani zdanie, nenazdal som sa
servinka ž. kožušok do pása: *servinka* (Rj)
sestreňica ž. strýkova (ujova, svákova) dcéra: *Šag mi zme bolí z rodzini, ona mi bola sestreneicu* (Rj)

severní príd. smerujúci, idúci zo severu: *Ze severu fučalo, také severné vetrisko aš strach!* (Đu)

sfalšovac dok. vyrobiť napodobeninu a vydávať ju za pravú: *Von si mislel, že kec sfalšuje potpis, že si to ňefšimnú* (Đu)

sfurmovať dok. klob. dať klobúku tvar: *sfurmovac klobúk* (Rj)

schádzac nedok. dostávať sa mimo pôvodný smer; bočiť, odbočovať: *Pozerám, reku, čo ten Jano schádza s cesti do role!* (Ri) ♦ *pre chodňíg ňeschádzaj s_cesti* (Rj) – nedaj sa zlákať malichernosťami; nemeň kvôli maličkosti svoje pôvodné rozhodnutia

schádzac sa nedok. 1. zhromažďovať sa, stretávať sa: *Ten kruch, to sa volalo, tam sa schádzali notár, farár, títo veľiké kapaciti* (Rj) 2. vlievať sa, splývať (o cestách, riekach): *Vzadu v dolňie, ako sa ti dve cesti schádzajú, tam treba odbočidz doleva* (Ri)

schodzic nedok. tvoriť kľičky a vyrastať zo zeme: *Zme si dali pretkľičadz zemáki, tag dze ňebolo zme zasadzeli, ale uš schodzia* (Ri)

schosnovac dok. zužitkovať, využiť, upotrebiť: *Ja ňeviem čito ešče schosnujem, načo mi to budze* (Rj)

schválic dok. vyjadriť priaznivý postoj, súhlas: *ňeviem, či bi mi to bolí naši schváleli, abi som potpisal do drustva* (Ri)

schválni príd. robený náročky, napriek; zámerný, úmyselný: *Načo ti schválnre reči, to sa ždí potom zvadzíme* (Đu)

schítac dok. utriepť dôsledky niečoho; byť postihnutý za niečo, dostať: *Šag von to potom schítal zaseg u ňih na zábave* (Đu)

siaha ž. 1. stará dĺžková miera (asi 1,9 m); dĺžka na rozprestreté ruky: *ňemalo to aňi slabú siahu na dúšku* (Rj) 2. stará priestorová (obsahová) miera (najmä o dreve): *Drevo sa kupovalo na siahi* (Rj)

siahnuc dok. natiahnuť ruku za niekým al. niečím: *Vidzel som, že siahnul do vačku, ale už bolo ňeskoro* (Rj); *Len bi sa opovážel na ňu siahnu!* (Rj)

siahovica ž. siahové drevo, metrovica: *Ešče ho poslal na siahovicu do hori* (Rj)

sikál m. náradie (prístroj) na striekanie vyrobené domácky (napr. z bazového dreva): *Kľukaňi akisi ňepodarení, šak s tími sikálmi vešli až do kostela* (Či)

síkat'(-c) nedok. expr. vylučovať moč (silným prúdom), močiť: *Ohoja, takí zurvan a ešče síka do plíeňek* (Či)

sila ž. 1. schopnosť podávať telesný alebo duševný výkon, energia: *Takého potrebovali, čo mal silu a bol sprostí* (Rj) ♦ *dostáva sa do silí* (Rj) – dospieva, vyrastá; vyzdravieva 2. nov. zamestnanec, pracovník: *Jeho poslalí jako novú silu z okresu, ale aj tag proci ľudzom nižd nezmohli* (Ri)

silení príd. v spoj. **silení deň** (Či) – pôstny deň, Štedrý deň

sinák m. výborná jedlá huba **a)** bot. hrib siný (*Boletus luridus*): *Sináci sa zbierali, to sú tež dobré hubi* (Rj) **b)** bot. hribník modrejúci (*Gyroporus cyanescens*): *sinák* (Či)

sinokvet m. poľná bylina s dlhou byľou a belasým kvetom rastúca medzi obilím, bot. nevádzca poľná (*Centaurea cyanus*): *sinokvet* (Či)

sirka ž. zápalka: *F celej chalupe ňebolo jednej sirki* (Rj)

sirma ž. garb. najemno spracovaná farebná koža: *sirma* (Rj)

sitko s. nástroj na osievanie: *Ešče po starej manke som mala také šikovné sitko na múku* (Rj)

skapac dok. zdochnúť: *Čo skapalo sa odviezlo na bitúnek* (Rj)

skidlo s. expr. nadávka nešikovnému (nemotornému) dieťaťu: *skidlo* (Či)

skislic sa i skislec sa dok. pokaziť sa procesom kvasenia, skysnúť: *F tí horúčavách sa mu, prádaže, tá polieľka chitro skisfela* (Rj)

sklapnúc dok. zraziť sa k sebe (o dvoch častiach): *Ešče očul, jako tá pasca sklapla* (Đu) ♦ *huba mu sklapla naprázno* (Rj) – nesplnilo sa, čo očakával, obišiel naprázdno; sklamal sa

skľenár m. podomový obchodník so sklom: *Aj tu skľenár chojel po domoch* (Či)

skľenár m. nádoba zo skla na zaváranie a nakladanie ovocia, zeleniny a pod.: *Šetko naložím do skľenárvo a v zime sa zíd'e* (Či)

skľenárčina ž. sklenárske remeslo: *skľenárčina* (Či)

skľenárek m. zdob. pohárik: *skľenárek* (Či)

skľumbatiet' dok. expr. ostať schúlený, skrčený (napr. od zimy, choroby, bolesti a p.): *Voľađe ti je zima alebo si chorí, ke cedíš takí stúlení, čo si tak skľumbateľ?* (Či)

sknúc nedok. strácať vlhkosť, vysychať; sušiť sa: *Je to vimaľované, a akosi to ňechece sknúc* (Rj); *S tím baňovím rýchlo sklo, ale*

dobrí (Rj) 2. expr. odísť, odskočiť si; zabehnúť: *Misľím si, ešče skočím do opchodu, šag ma hadam počká* (Rj) 3. expr. prudko (odrazu, nečakane ap.) na niečo al. do niečoho stúpiť, šlapnúť; nečakane sa niekde ocitnúť: *S prvej asentírki ma dali domoch, z druhej som bol tež doma a do trecej som skočel, dzevadz mesiaci som otslúžel* (Rj)

4. expr. chopiť sa (ponúkanej) príležitosti, pustiť sa do niečoho: *A jako začali parcelovac ti pozemki pri Čerňanke, oňi prví na to skočeli* (Rj) 5. expr. dať sa oklamať, naletieť niekomu: *Hadam si mu ňeskočel na ti jeho sľubi, šak to sú šetko len sprosté reči* (Rj)

skod i schod m. 1. stupeň na vystúpenie alebo zostúpenie: *Zavádzal tam ten schot, musel si ho preskočic* (Rj); *Pádel ze skodu a ve dvoje si zlomel ruku* (Či) 2. strmé schody na povalu, rebrik: *skot* (Či) **skodi i schodi m.** mn. č. rad stupňov na vystupovanie alebo zostupovanie, schodisko: *Na poval bolí schodi* (Rj); *Lecel, dobre že skodi ňepolámal* (Či)

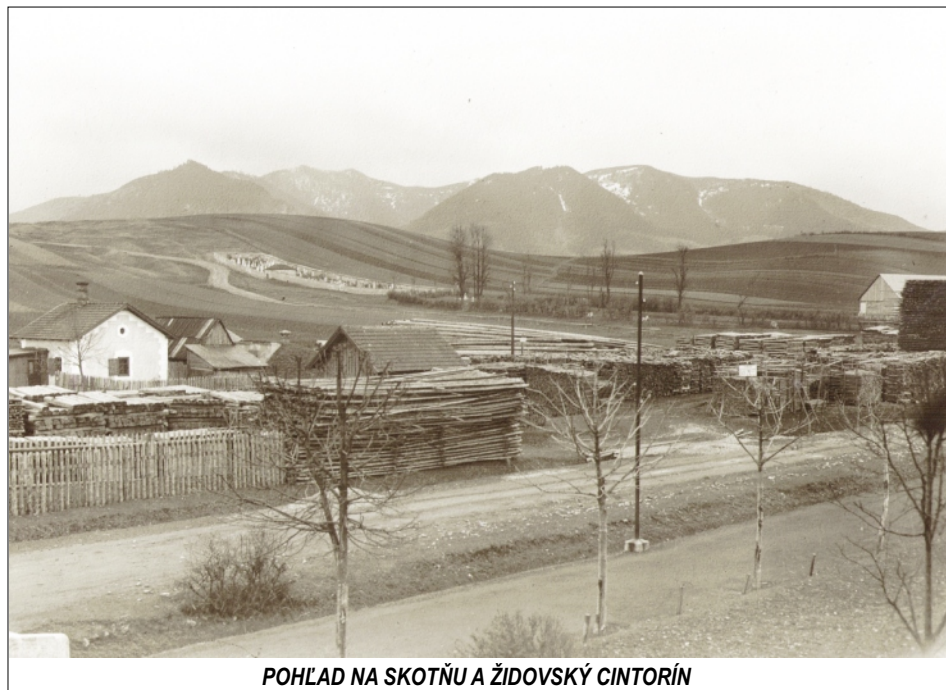
skodišče s. schody spájajúce podlažia budovy, rad schodov: *Skodišče bolo dôležité a vačinu sa stavalo aj z dozorom. Abi to bolo zaručené* (Rj)

skopac dok. kopaním znížiť: *Prví schodeg bi bol visoko, musel som najprv z brehu skopadz dobrého pol metra* (Ri)

skorej i skoriek prísl. 1. prv, skôr; skoršie, včasnšie: *Skorej príz ňemohel* (Rj) 2. pravdepodobnejšie, skôr, ľahšie: *Oňi skoriek ľebe dajú prenocovat, poznajú tvoju mať* (Či)

skosic dok. kosením zbaviť porastu, pokosiť: *Aj tú hornú lúčku som chojel sem-tam skosic, ale to bolo daľeko* (Ri)

skotňa ž. strmá cesta (vedúca obyč. do poľa al. hory), ktorá sa zarezáva do svahu (obyč. sa ňou vyháňal dobytok na pašu):

POHLAD NA SKOTŇU A ŽIDOVSKÝ CINTORÍN

trvácnoc bola modz ľepšia jako z váhovím (Rj); *Dobre obracáte sienko, keď ván tak skje* (Či)

skočic dok. 1. skokom prekonať vzdialenosť (prekážku, výšku ap.) a tak sa premiestniť: *To už bola víška, kerí skočel, bol*

Hore skotňu chodzíme kolo židovského cintára do Mladého hája (Rj)

skotúfac dok. kotúľaním premiestniť na nižšie položené miesto: *Také trochu vačie (popílené kmene) zme skotúľali nat cestu, otáľ sa ľachšie nakladali* (Rj)

skovac dok. 1. dať do úkrytu, skryť, ukryť: *Musel som tú kobolku skovac pred nimi* (Rj); *Sused mal skované páru koňe, tam u tej židofki, čo mala ten opchot, tam f tem skladeze boľi skované ti koňe* (Rj) 2. zakryť pred očami iného: *Hñe com zbadala, že čosi schovala za chrptom* (Rj) 3. upratať al. uložiť, a tak ochrániť (napr. pred inou osobou, znehodnotením a pod.), uskladniť: *Dzesi mám skované aj ich fotky* (Rj)

skraja predl. s G vyjadruje miesto, na kraji: *Stačelo, čo som prešiel skraja hori a za dobrí košík* (dubákov) so_mal (Rj)

skrátka časť. nadväzuje na situáciu a uvádza vysvetlenie, zhrnutie a pod.; (jedným) slovom, jednoducho: *Poroskladali ľižice, varečki, putňe, puténki, skrátka šecek tovar po celém rinku* (Rj)

skrček m. expr. nevyvinutý, zakrpatený dospelý človek, dieťa alebo iný tvor, krpáč (aj ako nadávka): *Takí skrček, a fur do každého viskakuje* (Rj)

DIETĽA – „SKRČEK“

skrifka ž. dlhé tenké železo umiestnené pred lemešom na hriadeli pluhu: *skrifka* (Rj) **skrižic** dok. prekaziť niečo, zabrániť niečomu: *Skríželi mi cestu, zastali, už ani krok!* (Rj)

skrižľa i **skrižľa** ž. strešná krytina, škridla: *To boľi jakési zlé skrižle, šak pozri, jako sa to mrví* (Rj); *Podarelo sa pozháňac šikovné skížlice* (Rj)

skromní príd. obyčajný, všedný; jednoduchý, prostý, nenápadný: *Aj na vlasnú svadbu som ftedi ľen také jednoduché, skromné šati mala, to nie ako čil mladuchi, kerá nat kerú* (Rj)

skrotnúc dok. 1. stať sa krotkým; zdomácnieť: *Našli malunkú srnku, zebraľi hu a ona u nich počase skrotla* (Ri) 2. stať sa pokojným, miernym: *Akosi skrotnúl po svadbe* (Rj)

skuľa ž. škára: *skuľa* (Či)

skurveňec m. pejor. nemanželské dieťa (aj ako nadávka): *skurveňec* (Či)

skurvený príd. pejor. skazený, zničený, zlý: *Takíto skurveňi život, ešte aj diefka sa tí mi prespi, no čo čil?!* (Či)

skurviť sa dok. pejor. mať dieťa za slobodna al. s cudzím mužom; prespať sa: *Ždī ej*

prorokovali a ñemala pokoj ot kondášvo a sa skurvela (Či)

skúška ž. kontrola vedomostí a ich hodnotenie (napr. v školách): *Ten najmlačí je šikovní, skúški už má porobené, čil nám doma pomáha* (Ri)

skutečne prísl. vskutku, naozaj: *Rajedz ból preto takí bohači proci tím okolítim dzedzinám, že teda skutečne mal ti hori, tam boľi možnosci* (Rj)

skuvíňac nedok. expr. vydávať kvilivé zvuky, žalostne kviliť, skučať, kňučať: *Čo to psisko tak skuvíňa?* (Rj); *Skuvíňate ani tú čence, sťe hladní, čo?* (Či)

slače ž. pomn. druh saní ťahaný koňmi určený najmä na zväzanie dreva, hnoja ap. v zime: *Saňe sú prvé a slače to sa dajú na ti, ke ci to vačú fúru hnoja nakidá, tak si mal aj slače za tím* (Rj)

slameňička ž. kôš zo slamy na kysnutie chleba: *A ke to (chlieb) nakislo na téj slameňičke, potom maľi takú širokú lopatu, na tem to pekñe zešuchľi až na zadek pece* (Rj)

služebníctvo s. hromad. ktorí slúžia niekomu, služobníci: *Tam pre služebníctvo... Sa ekstra varelo pre služebníctvo* (Rj)

slúžic nedok. pracovať ako sluha al. slúžka: *Ná tamoci uš chudziatko potom išla slúžidz do fari* (Rj)

sľepúch i **sľepúš** m. beznohý jašter podobný hadovi, zool. Anguis: *Sľepúcha sa ñemíž bác* (Rj); *Boli tam sľepúše* (Či)

smatana i **smatanka** ž. najtučnejšia časť mlieka, smotana: *Prstom ľizal smatanku zvrchu* (Rj); *smatana na mlieku* (Rj) ♦ *tá voda bola dobrá jako smatanka* (Či) – veľmi chutná na pitie

smrc ž. zosobnenie smrti a jej znázornenie v podobe kostry s kosou alebo lebky, smrčka: *Smrz ho naháňala toj ñedávno ve sñe* (Rj)

smrček m. výborná jedlá huba a) bot. smrčok jedlý (*Morchella esculenta*): *smrček* (Rj); b) bot. hrib smrekový (*Boletus edulis*): *smrček* (Či)

smržica ž. zmes raži a žita (t. j. pšenice): *smržica* (Rj)

sňach m. sneh: *F Komatnej bolo sňahu, meter sňahu tam bolo* (Rj); *V poli januári,*

RAJČANKY NA ZASNEŽENEJ KOSTOLNEJ ULICI

ke napadne sňahu, potom uš, práda, sa pripravia sánki (Ri)

sñievac sa nedok. mať sen, snívať sa: *Poviprávaj, čo sa ci sñievalo* (Rj)

sobáš m. svadobný obrad, svadba: *A oñi ñemali aňi sobáš f koscele* (Rj)

socic dok. i neos. prudkým pohybom, nárazom pohnúť alebo vychýliť z polohy, drgnúť: *Jakobi ma bol chcel tam socic* (Rj); *Potom ma socelo do boku, misľím si, už je zle!* (Rj)

somarina ž. expr. hlúposť, nezmysel: *Reku, čo mi to tu trepe za somarini, šak som ñeňi malí chalpec!* (Rj)

sorta ž. druh, odroda: *Záleži modz na sorce, febo kerési sorti sú dobré, ti odrodi, a kerési zlé* (Ri)

spiatki prísl. naspäť, nazad: *Ešče si hovorím, jako som sa dostal sem, tak sa dostañem aj spiatki, to dá rozum* (Rj); *Aľe tamoci ma zas preloželi spiatki do Braťislavi* (Rj)

spodek m. 1. spodná časť niečoho: *Záleži, jako ból spodeg zamrznutí* (Rj) 2. zvyšok (nápoja, jedla) v nádobe: *Už je tam ľen spodek, to ñejec* (Rj)

spolek m. záujmové združenie viacerých osôb: *Tam sa schádzali notár, farár, títo veľké kapaciti, tam hraľi karti, šampanské piľi a*

„SPOLEK“ JEDNOTY ORLA SLOVENSKEHO V RAJCI

tak to sa volal kruch tenton spolek (Rj)
sprhnúć dok. stratiť pôvodné vlastnosti (o dreve), podľahnúť práchniveniu, spráchnivieť: *Ja ňeviem, ako to bolo duho tam, s tím uš sa ňedalo ňižd robic, to šetko bolo uš sprhnuté to drevo* (Rj)

spuscic dok. pri jednaní zľaviť (z ceny): *To uš kedz haliera ňespusciš, ten_e už mój, ja už ho berem* (Rj)

srac dok. vulg. vypúšťať výkaly: *Len sral a dável a mama mu ňestačela kapusniću čap kac, čo mu hrtan hore!* (Rj)

srsć ž. porast chlupov na tele (zvieracích) cicavcov, srst': *Bol tam ku_z jeleňej srsći* (Rj)

starí príd. v spoj. **stará mama** (**macer, manka**) (Rj) – otcova al. matkina matka: *Stará mama ňebohá, že prišli a vrvia, nále dzieca moje, že si jakési pliace kúpela?!* (Rj) **starí ocec, tato** (Rj) – matkin al. otcov otec: *Starí ocec bol len_kruhu* (Rj); *Tag napisal s farárom aj ohláški tan starí ocec, aňi ňebola na fare* (Rj)

starká ž. 1. stará mama, babka: *Ja so mal strašne dobrú starkú* (Rj); *A téj starkéj nariadzela abi išla... prišli pre pána, no* (Rj) 2. stará žena (všeobecne), starena: *Oproci žilí jedna starká, čil' na jar zemrelí* (Rj)

starkí m. 1. starý otec, dedko: *A ten moj starkí za mlada celú chalupu porobel, zreparoval, čo sa dalo* (Rj) 2. starý muž (všeobecne), stavec: *Biedni je henten starkí, už ľedva pre mlieko prejde* (Rj)

staroverskí príd. aký bol v minulosti, starodávny, starosvetský, archaický: **staroverskí nábitek, staroverská kuchičňa** (Či)

stojmo prisl. stojato: *Kantofki boli stojmo, stojmo cehla* (Rj)

stokláška ž. 1. dvojročná lúčna alebo pestovaná rastlina s okolíkmi bielych kvetov, kmín bot. rasca (Carum): *Stoklásku si našiel normálne na lúke* (Rj) 2. semienka tejto rastliny používané ako korenina: *A do chleba sa dala aj stokláška* (Rj)

stolovica ž. obrus: **stolovica** (Či) **stolovička** ž. zdrob.: *Starí otec mi dalí do stolovičky chleba a kondvičku kapusti* (Či)

strach I. m. stiesnený duševný stav, obava: *Mala som strach, že ma aňi poznadz ňebudze* (Rj) II. vetná prisl. expr. (je) strašné, hrozné: *Ja som to ňemohla, bolo aš strah na to pomislec* (Rj); *Aš strah na to pozrec* (Ri) **stramotný** príd. tiesnivý, pochmúrny: *Na jeseň biva takí stramotní čas, človeku je aš tak čaško* (Rj) **stramotne** i **stramotno** prisl.: *Kec prší až mi je tak stramotno* (Rj)

strapačka ž. jedlá huba vhodná najmä do polievok, bot. strapačka zlatožltá (Ramaria aurea) al. strapačka koralovitá (Ramaria botrytis): *Strapački sa tež zbierali, polieffku s teho robeli* (Rj)

strašný príd. expr. veľký, ohromný, náramný, hrozný: *Strašná nadvláda pót čaškím hriechom* (Rj); *Strašnú škodu robia ti dzivé sviňe* (Ri) **strašne** prisl.: *Tedi to bolo strašne tresné* (Rj)

strečkovac nedok. expr. behať sem-tam, pobehovať bez cieľa: *Strečuje tu od rána*

(Rj) **strela** ž. **klob.** tenká struna z baraních čriev napnutá na dvoch podstavcoch, na ktorej sa roztriedovala vlna: **strela** (Rj)

strepac dok. otriasť (zo seba): *Prikrité pekŕie boli, abi si to ze seba ňestrepali* (Rj)

strieberní, striebelní i **striebeľní, príd.** strieborný, postriebrený: *Sňah bol čistučki, čerstvo spadnutí, aš takí strieberní* (Rj); **striebeľná, striebeľná farba** (Či)

striezalka (i **trezalka**) ž. trváca liečivá bylina so žltými kvetmi, bot. ľubovník bodkovaný (Hypericum perforatum): **striezalka** (Či)

striga ž. 1. rozprávková bytosť, čarodejni-

RAKÚSKO-UHORSKÁ STOKORUNA – „STVOVKA“

ca, ježibaba: *Jako dzecko som sa strašne strigi bál* (Rj) 2. expr. zlá žena: *Šag ho šeci odrádzali, ňeber si hu, to je strašná striga!* (Rj)

striko m. otcov brat: *Strika z ocovej strani som aňi ňepoznal* (Rj)

striná ž. manželka otcovho brata: *Moja striná žila pri kapľŕne v novém Rajci* (Rj)

strop m. konštrukcia uzavierajúca zhora vnútorné priestory budovy, povala, plafón: *Lebo aj ňúterŕia priečka ke_bola nosná, aj tá sa musela hŕnedz murovadz, abi mohel trámi, stropi ukladac* (Rj)

struh m. ryba so štíhlym bodkovaným telom žijúca v horských bystrinách, zool. pstruh (Trutta): *Valce, struhi, lipŕne, ňemislíš, čo tu bolo* (Rj)

struk m. obyč. mn. č. vemeno, vemená: **strukí** (Rj) **strúćik, strúćiček** m. zdrob. expr. malé vemeno, vemienko: *Do každého teho strúćička má (kobyła) dve dzierki* (Rj)

studený príd. vzbudzujúci pocit chladu, veľmi chladný: *Dalí jej studzenej vodi* (Rj)

stúćac nedok. 1. zbíjať niečo dohromady, stíkať: *V šope stúća koflísku od rána* (Rj)

2. chodiť hore-dolu, potíkať sa: *Len stúća po ulici, ňemá čo na roboce* (Rj)

stupa ž. 1. zariadenie na drvenie a lisovanie semena pri získavaní oleja: *Tu v Rajci boli aj stupi na olej* (Rj) 2. olej. drevený nástroj na tĺčenie ľanového semena pripína sa na nohu: **stupa** (Rj) 3. pomn. zariadenie na spracovanie vlnených tkanín, valcha: **stupi** (Rj)

stúp m. stúp: *On bi bol vliezel na báraki strom alebo stúp* (Rj)

stuška ž. **klob.** v spoj. **dadz do stuški** (Rj) – prištieť stuhu na klobúk

stovka ž. bankovka v hodnote sto korún, stovka: *Ona uš poto_mala dvaná_stvovég a on héj to potom zjednal ten doktor s tím susedom túto chalúčku, čo sa postavela. Za dvanás stvovék* (Rj)

súći príd. vhodný, vyhovujúci, spôsobilý: *Kedz ih máž okopané a virosću uš také súće na oborávaŕie* (Ri)

suchohrib m. dobrá jedlá huba, bot. suchohrib hnedý (Boletus badius): *Suchohribi zme skoro žďicki doŕieslí* (Rj)

suchí príd. v spoj. **suchá žihľava** (Či) – liečivá bylina, bot. hluchavka biela (Lamium album)

súćac (-ť) nedok. krútiť dlaňami al. prstami (niť); skrúcaním tvoriť, pliesť, skrúcať: **súćat'** (Či)

sukľoš m. expr. chudý človek al. dieťa (aj ako nadávka): **sukľoš** (Či)

súćno s. domácky vyrobená tkanina z ovčej vlny: **Súćno** sa robelo doma (Rj)

sunko s. slnko: *Mački sa už vihrievajú na sunku* (Rj) **suŕŕiačko** s. zdrob. expr. suŕŕiačko (Či)

suroví príd. 1. jestvujúci v prírodnom stave, ešte nespracovaný, neupravený: *Potom tí surové kože máćali ve vodze* (Rj) 2. (obyč. o dreve) nevysušený, čerstvý: *Čože to surového buka uviezol?!* (Rj); *Druhí bol suroví, ten ešće mal kuz života, ten buk, pret sebu* (Rj)

súćek pomn. (veľká) debna, truhla (obyč. drevená), v ktorej sa usklad-

ňuje obilie, múka ap.: *Na povale dzesi ešće máme takí súćek* (Rj)

sváko m. 1. manžel otcovej al. matkinej sestry; tetkin muž: *Hodŕie mi sváko Jano pomohel, jako ceťkin muž* (Rj) 2. dospelý muž, strýko (všeobecne): *Ná dze sa ten sváko tak čaz rána vibrali?* (Rj)

svatí i **svätí** príd. vynikajúci cnosťami, mravnosťou, bezúhonnosťou: *Neropte ze sebá svatích* (Či) ♦ *ale jeho svatého!* (Rj) – zakliatie

sveker m. zaťov al. nevestin otec: *Tu boli dvaja tkáci, mójho svekra ešće jeho sveker, obidvaja boli tkáci* (Rj)

svekrúša ž. zaťova al. nevestina matka: *Moja svekrúša ňebola zlá žena* (Rj)

svet m. všetko, čo jestvuje okolo nás * **druhí svet** (Rj) – miesto, kam odchádza duša človeka po smrti, posmrtné miesto: *Ná pán veľkomožni, či to aj na tem druhém svece budze, že títo chudzeri budú zadarmo robidz a ešće musia madz aj strážŕnika?!* (Rj)

♦ *bolo tam kopu sveta* (Rj) – bolo tam veľa ľudí; *to svet ňevidzel* (Rj) – o niečom neslýchanom, neuveriteľnom; *aŕi za tí sveti to*

ňeurobím (Rj) – v žiadnom prípade, za žiadnych okolností

svetlička ž. modré farbivo, ktoré sa pridáva do vody pri plákaní bielizne, moridlo: svetlička (Rj)

svetlookí príd. ktorý má modré oči: Jeden bol svetlookí, druhí mal oči jaġ uhel' (Rj)

sviňa ž. v spoj. **dzivá sviňa** (Rl) – diviak: Len to je horšie, dzivé sviňe nám ih (ze-miaky) rijú veľmi (Rl)

svojina ž. rodina žijúca v jednej domácnosti, príbuzenstvo: svojiná (Či)

svor m. kus lipového dreva, z ktorého sa zhotovovali drevené nádoby (najmä na dojenie): Z lipového svoru boli dojal'nice (Či)

svrčina ž. ihličnatý strom, bot. smrek (Picea): S kraja bolo len také krície, aš potom svrčini rástli (Rj); Buka zebereš polovicu ja-ko zebereš svrčini alebo suchého dreva (Rj)

svrčinka ž. zdrob. expr. malý smrek, smriečik: Prví uhel ke_ bol, tam sa dala svrčinka, to bolo gliechové (Rj) **svrčinový** príd.: A taktok to poopierali ti kvóri svrčinové, načo im to bolo, ja ňeviem (Rj)

Š

šafel' m. drevená nádoba na prípravu krmi-va pre dobytok: Robeli sa putne, šafle, šeli-čo (Rj); šafel' (Či) **šaffík** m. zdrob.: F šaffíku zme aj riadi zvikli opláchnuc (Rj)

šaje zám. vymedz. prísl. v. na každom mieste, všade: Bol som s_ňu až na ti_ hodo-cho, a šaje, až v Ružomberku! (Rj)

šandár m. (v minulosti) príslušník jednotiek vnútornej bezpečnosti, žandár: Prišli šan-dári z Rajca (Či)

šarža ž. vážnosť, úcta; spoločenské posta-venie: To bolo ftedi vadz živnosňig ako štát-ni zamestnaňec. To malo takú šaržu! (Rj)

šatečki ž. pomn. jednodielne ženské oble-čenie: No tá paňi hej potom akési šatečki spravela na svadbu (Rj)

šćascie s. priaznivá zhoda okolností, ús-pech: Museľi madz veľké šćascie, abi na robotu natrafeli (Rj)

šćiepac nedok. deliť (po vrstvách) štiepa-

ním, štiepať: A potom sa to (drevo) šćiepalo, to sa muselo šćiepac (Rj)

šćipák m. 1. pomôcka pri štiepaní dreva: Zal si pilu, šćipák, čosi zebrał, a sekeru a išiel (Rj) 2. pevná palica na konci okutá železom: šćipák (Ko)

šćítek m. rezb. dreve-ná podložka, podsta-vec: šćítek pod jeľenie parohi (Rj)

šćetko i **šćeko** zám. vymedz. vyjadruje úpl-ný súhrn predmetov, javov, všetko: Pe_ dňi šćiria murári to robeli, od rána do večera, šćetki nosné sceni (Rj); To bolo šćeko ňe-mecké – kelňa, fangľa, kladifko, vaservá-ha, závažie, to je olovňica (Rj)

šćesták m. rakúsko-uhorská minca, piaty diel zlatky; drobná minca vo všeobecnosti: ňemala som už aňi šćestáka (Rj) ♦ brd, brd, tam šćesták, tam groš (Rj) – žartovná riekanka pri tkaní

šćetric nedok. 1. obmedzovať spotrebu, ne-plytvať: S koreňim potom nešćetri, aňi s pap-riku (Rj) 2. chrániť pred opotrebením, šano-vať: Mal som takú parádnú košelu, to som si na sviatki šćetrel (Đu) 3. odkladať (peniaze), sporiť: Tak šćetrel, že bosí chodzel (Rj)

šćialka ž. nádoba s uškom, hrnček na pitie: Po bapke som tu mala šćialki, aj akési riad eš-če (Rj)

šćiater m. skladacie prístrešie z nepremoka-vej tkaniny: Na jarmekoh bol tedi šćiater ved-la šćiatra (Rj)

šćic nedok. vykonávať krajčírsku prácu: To bol tész krajčír tuto vedľa čo ból, ten šćil pre tíh oních... železňičiarvoch (Rj) **šćijac** opak.: Pre železňičiarvoch obleki šćijali (Rj)

šćikovno prísl. vhodné, primerane; hneď, rýchlo: A ke_ ca drevo pošćiepe, tak potom sa to šćikovno strúha aj ňezadřha sa (Rj)

šćimel' i **šćimľo** m. kôň s bielou srst'ou: Nemci

„ŠIATRE“ NA RAJECKOM RÍNKU POČAS JARMOKU

mi zalí teho šćimľa (Rj); šćimľo (Či)

šćinúc dok. neos. dostať porážku, mŕtvicu: Šćinúlo ho, hadam dva roki dozadu (Rj)

šćirák i **šćiriak** m. mužský klobúk: Šćirák na hlave a uš si vikračoval (Rj); šćiriak (Či)

šćirkší príd. majúci väčšiu šćirku: No, šćtrnás-cóľoví to už je šćirkšie, to_e uš padzesiat centimetri (Rj)

šćirovac nedok. dávať postroj na koňa: Išiel som koňe šćirovadz a kvoň vivaľeni! (Rj)

šćkopec m. vykastrovaný baran: šćkopec (Či)

šćkripica ž. obilnina rastúca v hore, bot. hor-ská (divá) raž (Secale cereale): V horách si dzesi mohel natrafidz na túto šćkripicu (Rl)

šćkoda ž. strata, ujma, nevýhoda, nepros-pech: ňedal šćkodi urobidz ňigdze (Rj)

šćkrabnúc dok. urobiť ostrým predmetom šćkrabanec (a tak označiť): Dal tuto si ten motuš, čo mal poznačené, šćkrabnúl, otnúl, práda ze sekáčom (Rj)

šćkrľo m. expr. chamtivý a lakomý človek, držgroš: Nidž z_ňeho, len šćkrľo je to (Či)

šćkvareňina ž. jedlo z vajec, praženica: Ze šćetkih vajedz vizbieraníh bola šćkvareňina (Či)

šćkvolka 1. materská škola: Tam bola cen-zuálna banka dze je čil' tá šćkvolka (Rj) 2. pozemok na pestovanie sadeníc: Lesná šćkvolka bola više horárňe (Kp)

šćľahnúc dok. expr. 1. udrieť, buchnúť: A mamu tak šćľahnúl z desku, čo otpadla (Rj); Ke_ com išiel k ňemu (koňovi) som pali-cu chichel a šćľahnúl a chichel_o za chvost, čo som_o podvihnúl (Rj) 2. spadnúť: Šćľahnúl aj z vozom do jarku (Rj)

šćľajer m. závoj: šćľajer (Či)

šćľak' m. odtlačok po jazde, stopa: Spraví sa šćľak, saňica, potom ti sánki len tag za tími kravičkami idú (Rj)

šćľak² m. porážka, mŕtvica ♦ šćľak ho trafel (Rj) – dostal porážku; išiel ma šćľak trafic-veľmi som sa hneval; ňech to šćľak trafi (Rj) – zahrešenie

šćľak³ m. expr. čert, parom, diabol ♦ boľelo to jako šćľak! (Rj) – veľmi; na kerého šćľaka?! (Rj) – vyjadrenie nespokojnosti

šćľapatí príd. majúci sploštený tvar, čľapatý: Iné ti nádobí boli zasek skoriej šćľapaté (Rj)

šćľep m. dlhý svadobný závoj: Svadba bola veľká a ňevesta mala riadni duhi šćľep caha-júci skoro za sebu (Rj)

šćnajprejtľa (p. aj ruššpretľa) ž. klob. dreve-

„ŠANDÁRI“ ZASAĤUJÚ NA DEMONŠTRÁCÍ

ný nástroj, podľa ktorého sa orezávala strecha klobúka: *šnajprejtľa* (Rj)

šnára, šnora i šnurka ž. priadza skrútená do zväzku (na zväzovanie, sťahovanie, napr. odevu ap.), špagát, motúz: *Naciahli šnáru a podľa toho sa držali* (Rj); *Pekne rovno orala ako šnára* (Rj); *šnorka, šnurka* (Či) ♦ *rovni ako šnára* (Rj) – úplne rovný, vyrovnaný

šnuptichel' i šmuchtichel' m. vreckovka: *Čo nemáš šnuptichel'!*? (Kp)

špacirovac sa nedok. prechádzať sa: *Špacirovali sa spolu, jako bi boli svoji* (Rj)

špalek m. i špalka ž. olej, drevená záťaž pri lisovaní oleja: *špalek, špalka* (Rj)

špára ž. štrbina, škára: *Pri komínoch sa muselo dávať pozor, aby nebola špára volná* (Rj)

špárovac nedok. mur. vyplňovať, zatierať škáry, štrbiny: *Špárovali sa rihi medzi opkladačkami* (Rj)

špárovniča ž. mur. nástroj na zatieranie škár, štrbín: *Bola aj špárovniča na špárovanie, holé murivo alebo opkladački, tí rihi, čo sú višpáované, to je špárovanie* (Rj)

špic m. hrot na kopyte proti šmýkaniu: *Na zimu spravil špidz na kopice* (Rj)

špitál' m. nemocnica: *Som chodzel ze špitála do špitála osem mesiaci* (Rj)

„ŠTOKOVCE“ NA SEVERNEJ STRANE NÁMESTIA

šporhel' i šporák m. zariadenie (obyč. v kuchyni) na úpravu pokrmov teplom, sporák: *No to bol len koch, to ňebo šporhel'* (Rj); *Bolo doležitě, aby dobre aj šporág varel, aj trúba piekla a vačinu aj chlebové pece boli* (Rj)

šprajcovac sa nedok. expr. niečomu sa brániť, stavať sa proti: *Kebi som sa tolko šprajcovaľ, boli bi ma pri ňem zastrelali doma* (Rj)

šprnkac nedok. 1. jemne udierať, klopať (skúšať tak kvalitu kopy): *Šprnkali na tí kameňe, kerá jako šprnká* (Rj) **2.** jemne udierať na struny hudobného nástroja: *Dzeže, ja som, to som len tak šprnkal, hradz na husle to aňi nie* (Rj)

štáb m. vojenské veliteľstvo; orgán veliteľa na velenie vojskám: *To ja už presne ňeviem, afe údajne mali štáb v Kuňeradze* (Rj) **štábni prídl.:** *Som jedného koňa potkul, tag mi štábni rodmister roskázal potkovi otrhnúť* (Rj)

štajbetľa ž. klob. štetka na natieranie klobúka glejovitou hmotou: *štajbetľa* (Rj)

štajbovac nedok. klob. natrieť klobúk glejovitou hmotou: *naštajbovac klobúk* (Rj)

štát m. základná právna organizácia zvrchovanej politickej moci spoločenstva na istom území; toto územie: *Nebolo to ľachké ftedi, to si len samé odvodi, daňe placel a to šecko išlo štátu* (Rj) **štátni prídl.:** *Oňi boli živnosníci a to bolo ftedi vadz živnosňig ako štátni zamesnaňec* (Rj)

štávin, štíav m. i štáviňie s. lúčna bylina kyslej chuti, bot. štíavec (Rumex) al. štíav (Acetosa): *štávin, štáviňie* (Či) * *kobul' štíav* (Či) – lúčna bylina kyslej chuti, bot. štíav (Acetosa)

štelázňa, štelázňa i šteláška ž. drevená polica **a)** na riad, príp. na uloženie rôznych vecí, napr. v komore al. špajzi: *Odloš ten mlinčeg na štelášku do špajze* (Rj); *štelázňa* (Či) **b)** klob. na uloženie klobučníkových nástrojov: *štelázňa* (Rj)

štemajzeň m. rezb. rovné dláto, ktoré sa používa na jednoduché vyrezávanie: *štemajzeň* (Rj)

štil'ac nedok. expr. zhladávať, hľadať: *Ona už išla štil'ac, dze bi čo zedla* (Rj); *Od rána čosi štil'a vzadu v šope* (Rj)

štóf m. tkanina, látka: *Aj toj kedisi kúpela ze tri metre štófu* (Rj)

štok m. truhlica na potraviny: *To boli také štoki* (Či)

štokovec m. poschodový dom: *Tam je čil'*

ten štokovec postaveni (Rj)

štokoví prídl. v spoj. štokoví dom (Rj) – poschodový dom: *Tí, čo tam bývali, postaveli tam na druhěj strane pri mosce ten štokoví dom* (Rj)

štolňa ž. kov. klinec na pripevnenie podkopy ku kopytu: *Štolňami pribíjali potkovi na kopitá* (Rj)

štorcovac sa nedok. expr. 1. vzpierať sa, zdráhať sa, vzdorovať: *Darmo sa tu ja budzem štorcovac, to ňemá cenu* (Rj) **2.** vystatovať sa, chlapiť sa: *Čo sa telo štorcuješ, začni koňečne, potom sa uvidzi* (Rj)

štranek m. povraz, hrubší špagát: *Len štrankom hu pripantal a aj dve hodzini ho ňebolo* (Rj)

štrangár m. výrobca povrazov, povrazník: *Vraveli, že aj tu boli štrangári, odborňici na to, afe to ja už ňepomatám* (Rj)

štricľa ž. podlhovastý chlieb kúpený v obchode: *Ždi som brala aj jednu štricľu z opchodu* (Rj)

štrich m. priestor vytvorený z drevených dosák na uskladnenie obilia; truhla na obilie: *štrich* (Či)

štrikovac nedok. zhotovovať štrikovaním,

„ŠTRÚDLE“

pliešť: *Kerési ti mladé vedzia ešče aj štrikovac, afe to už málokerá* (Rj)

štrimfla ž. obyč. mn. č. pletené oblečenie na nohy, pančucha; pančuchové nohavice: *Ženi noseli štrimfle* (Či)

štrkačka ž. detská hrkálka: *štrkačka* (Či)

štrúdľa ž. múčnik zo zavinutého alebo preloženého cesta s rozličnými plnkami, závin: *Štrúdľe zme hodňe piekali, makové, orechové, jabúčkové, kedi čo bolo* (Rj)

štrumpadľe i štrumpajdľe ž. pomn. pás na pančuchy, súčasť ženského spodného odevu: *štrumpajdľe* (Rj); *štrumpadľe* (Či)

štrumpľa ž. čižm. našité šnúry v čižmách, slúžiace na naťahovanie čižmy na nohu: *štrumpľe na čižmoch* (Rj)

štverhanatí prídl. majúci štyri hrany, so štyrmi hranami: *Kladifko običajné, jednu stranu malo plochú a druhú štverhanatú* (Rj)

štvrtek m. deň v týždni: *Viem, že som ve štvrteg išiel a v sobotu už som bol doma* (Rj)

šuster m. remeselník zaoberajúci sa obuvníctvom, obuvník: *Šak tu si mal samého remeselníka, bednári, šustri, krajčiri* (Rj)

šústie i šúscie s. hromad. suché listie: *Len sa tag hmireľ (had) f tem šúsci* (Rj); *šústie* (Či)

šuš kac nedok. ticho hovoriť, šepkať: *Furt si čosi šuškali, čo vi, reku, špekulujece?* (Rj)

šušovica i šošovica ž. **1.** strukovitá rastlina, bot. šošovica (Lens): *To ja už ňeviem či tu aj šošovica rostala* (Rj) **2.** jej drobný okrúhly plod: *Ešče aj tú šušovicu som popreberala, aby sa aňi smietko tam ňedostalo* (Rj) **3.** jedlo pripravené z týchto plodov: *Variovala sa vačinu kaša, afe aj fazuľa, šušovica, hrachová kaša* (Ri) **4.** obyč. zдроб. materské znamienko: *Mal tuto šošovičku nat pupkom, podľa ňej ho poznala* (Rj)

šúveric nedok. dostávať sa do šmyku (o sarniach): *Ti si išiel hentaje a slače išli hentaje!*

To šúveri, kričal, to šúveri! (Rj)

švager m. sestrin manžel al. ženin brat: *On bol z rodzini, šag mi prišiel jako švager* (Rj)

švagrína ž. bratova manželka al. ženina sestra: *Ja som ej afe pekňe, že švagrína moja, a ti tu čo chceš?* (Rj)

PaedDr. **Miloslav SMATANA**, CSc., absolvent Pedagogickej fakulty v Nitre, pracuje v Jazykovednom ústave SAV v Bratislave

10x foto: depozit Mestského múzea v Rajci

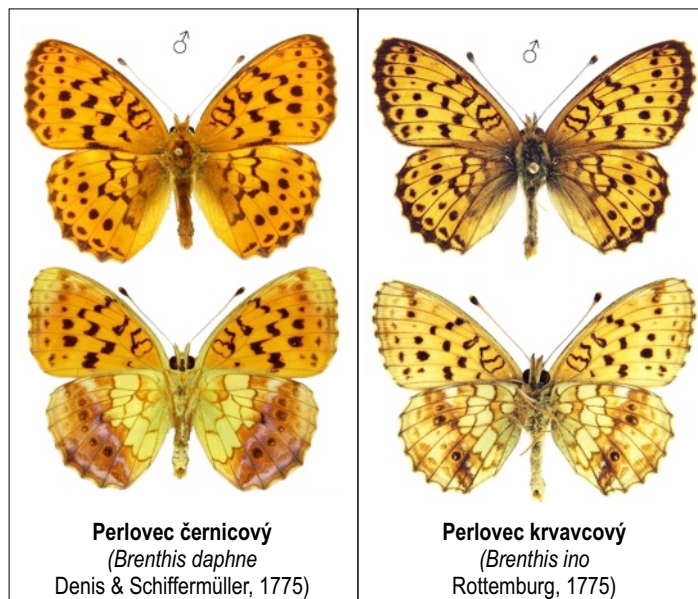
DVA NOVÉ DRUHY PERLOVCOV (*Nymphalidae*; *Brenthis*) PRE RAJECKÚ DOLINU

V posledných rokoch dochádza v celej Európe v rámci globálneho otepľovania k šíreniu niektorých teplomilných druhov motýľov stále ďalej na sever. Za posledných cca 30 rokov som zistil na území Rajeckej doliny viacero druhov hmyzu, ktoré sa tu v minulosti nevyskytovali.

Jedným z týchto spomínaných teplomilnejších druhov motýľov je i **perlovec černicový** [*Brenthis daphne* (Denis & Schiffermüller, 1775)], ktorého výskyt nebol doteraz z našej doliny uvádzaný. Koncom júna tohto roku som v doline Vojtová za Rajcom zistil výskyt tohto druhu motýľa, pričom som zaevidoval dvoch jedincov (2♂). Predpokladám, že výskyt tohto druhu motýľa je na území Rajeckej doliny práve v súvislosti s otepľovaním podnebia za posledné roky. Napriek tomu je možné, že sa tu vyskytoval už skôr, ale sme ho prehládali.

V tretej dekáde júna tohto roku som v podhorskej časti malej Fatry za obcou Kunerad v Svitačovej doline zistil výskyt ďalšieho druhu motýľa (♂) z tejto čeľade – **perlovca krvavcového** [*Brenthis ino* (Rottemburg, 1775)], ktorého výskyt som predpoklad, ale až do uvedeného dátumu nepotvrdil. Tento druh sa tu zrejme vyskytoval aj v minulosti, ale keďže je viazaný skôr na vlhšie biotopy a vyskytuje sa v našej doline zvyčajne jednotlivito a hlavne po dažďoch – uniká až doteraz mojej pozornosti.

Vďaka týmto nálezom sa počet druhov motýľov z čeľade babôčkovitých (*Nymphalidae*) v Rajeckej doline zvýšil na 26. Oba tieto nálezy potvrdzujú fakt, že výskum hmyzu na skúmanom území je potrebné vykonávať dlhodobo, systematicky a opakovane. Neplatí to, že po mnohoročnom výskume sa nemôžu zistiť aj nové druhy, ktorých existencia na lokalite nás niekedy veľmi prekvapí a mnohokrát sa nám zdá, že tento druh motýľa by sa tu vzhľadom na jeho

Perlovec černicový
(*Brenthis daphne*
Denis & Schiffermüller, 1775)

Perlovec krvavcový
(*Brenthis ino*
Rottemburg, 1775)

bionómiu nemal vyskytovať. Preto i nálezy starších entomológov z minulosti by sme mali akceptovať, lebo je veľmi pravdepodobné, že tieto vzácne druhy tu pred sto i viac rokmi mohli skutočne žiť a nejedná sa o determináčny omyly uvedených autorov, ako sa to veľa-krát uvádza v odbornej entomologickej literatúre.

MUDr. Karol KRÍŽ,
člen Slovenskej entomologickej spoločnosti
2x foto: autor článku

BIBLIOGRAFIA DIPTEROLOGICKEJ LITERATÚRY Z ÚZEMIA RAJECKEJ DOLINY

V literatúre sa z hľadiska dipterologického Rajecká dolina za posledné desaťročia nespomína veľmi často, lebo výskum dvojkrídlcov (*Diptera*) bol vykonávaný iba zriedkavo a zvyčajne v súvislosti so sledovaním niektorých atraktívnejších radov hmyzu: motýle, vážky, chrobáky. O výskute niektorých druhov dvojkrídleho hmyzu publikovali viacerí autori, ale prieskum územia našej doliny bol nekompletný a skôr bol zameraný iba na niektoré skupiny tohto radu, alebo iba jednotlivé oblasti Rajeckej doliny, ktorá komplexne spracovaná zatiaľ v literatúre nebola.

Zo zdrojov, ktoré som mal dostupné, sa mi podarilo zistiť nasledujúce bibliografické údaje o prieskume dvojkrídlcov v Rajeckej doline.

Jedná sa o nasledujúce práce:

Friwaldszky, J.: 1870. Adatok a magyarországi kétröpök (*Diptera*) faunájához. I. A rablólegyek (*Asilidae*). Magyar Orvosok és Természettudományi Társaságának Közleményei. Budapest, 1870, p. 318 – 326. (p. 321: údaj pri druhu *Leptogaster cylindricus* Deg.).
Thalhammer, J. et kol.: 1899. Fauna regni Hungariae (A Magyar birodalom állatvilága), 3: Ordo. Diptera: p. 1 – 76, Budapest:

(p. 16: *Lasioptera rosaria* H.-Lw.: Rajecké Teplice).
Straka, V.: 1982. Entomologická bibliografia Turčianskej kotliny a priľahlých pohorí. Kmeťianum; vlastivedný zborník VI.: p. 144 – 162.
Čepelák, J.: 1984. Diptera Slovenska I., 288 pp.: [*Kiefferia pericarpicola*; p. 123 a *Mikio-lia fagi*; p. 127], Veda Vyd. SAV, Bratislava.
Bitušik, P.: 1985a. Pakomárovité (*Diptera*, Chironomidae) riečky Rajčianka. Stredné Slovensko 4, Osveta, Martin: p. 216 – 236.
Bitušik, P. & Ertlová, E.: 1985b. Chironomid communities (*Diptera*: Chironomidae) of the river Rajčianka (North-western Slovakia). Biologia, Bratislava (6): p. 595 – 608, 2 tabs., 3 figs., 21 refs.: (In engl. + slov. et russ. summ.).
Bitušik, P. & Ertlová, E.: 1985c. Výskyt niektorých faunisticky zaujímavých druhov pakomárovitých (*Diptera*: Chironomidae) na Slovensku. Biológia, Bratislava 2: p. 211 – 213.
Čepelák, J.: 1986. Diptera Slovenska II., 435 pp.: [*Eristalis rupium*; p. 39], Veda Vyd. SAV, Bratislava.
Bitušik, P.: 1987. To the knowledge of Chironomidae (*Diptera*) of Czechoslovakia. Bio-

logia, Bratislava 2: p. 207 – 211.
Straka, V.: 1996. Príspevok k poznaniu dvojkrídlcov (*Diptera*) povodia Rajčanky. In: Spravodaj mestského múzea Rajec, 1/1996: p. 13 – 14 + 1 ilustr. obr.
Straka, V.: 1997. Ďalšie prvé nálezy dvojkrídlcov (*Diptera*) na Slovensku. Entomofauna Carpathica 9(2), Bratislava: p. 36 – 39: (Kunerad; p. 38).
Straka, V.: 1998. Dvojkrídlcovce (*Diptera*) NPR Kľak v Lúčanskej Malej Fatre. In: Spravodaj mestského múzea Rajec, 1998, p. 14 – 16 + 1 mapa oblasti Kľaku (1:10 000).
Rybár, J.: 2006. Rozšírenie a ekológia čeľade Tachinidae (*Diptera*) v Rajeckej doline. Projekt bakalárskej práce, Technická univerzita vo Zvolene, Zvolen, 8 pp.
Rybár, J.: 2010. Tachinidae (*Diptera*) Rajeckej doliny. (Diplomová práca). Technická univerzita vo Zvolene, Fakulta ekológie a environmentalistiky, Zvolen, 55 pp.
Rybár, J.: 2011. Dvojkrídlcovce (*Diptera*) Rajeckej doliny. In: Spravodajca mestského múzea 2011, Rajec: p. 12 – 14 + 3 ilustr. obr.

MUDr. Karol KRÍŽ,
člen Slovenskej entomologickej spoločnosti

KULTÚRNY ŽIVOT 20. STOROČIA V RAJCI

JANOŠÍK 24.8.1924

OCHOTNÍCKE DIVADLO

KOZIE MLIEKO (1950)

KUBO (1951)

PÁVA (1954)

GELO SEBECHLEBSKÝ (1955)

DEMOKRATI (1964)

DOŽINKOVÉ SLÁVNOSTI

str. 15: 8x foto:
depozit Mestského
múzea v Rajci

str. 16: 8x foto:
depozit Mestského
múzea v Rajci

